

Zijdebalen

Proefsleuvenonderzoek Zijdebalen Utrecht. IVO-P Deelgebied 1

Basisrapportage Archeologie 69

Zijdebalen

Proefsleuvenonderzoek Zijdebalen Utrecht. IVO-P Deelgebied 1

C.M.W. den Hartog

Met een bijdrage van:

M. Hendriksen

juli 2012

Administratieve gegevens van het project

Projectcode en -naam:

UTZY2-Zijdebalen

Locatie:

Utrecht-Zijdebalen

Ciscode:

43863

Landelijke coördinaten:

136.104 / 456.975 (noordoost)

136.127 / 456.928 (zuidoost)

136.040 / 456.875 (zuidwest)

136.000 / 456.951 (noordwest)

Opdrachtgever:

Medevin Manegement B.V.

Uitvoerder:

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht

Dagelijks leiding opgraving:

C.M.W. den Hartog

Coördinator vanuit de gemeente:

A.M. Bakker

Uitvoering veldwerk:

15 en 16 november 2010 (archeologische begeleiding sanering)

20 januari 2011 (archeologische begeleiding sanering)

24 t/m 28 januari 2011 (IVO-P)

Beheer en plaats van documentatie:

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht

Zwaansteeg 11

3511 VG Utrecht

telefoon 030 286 3990

ISBN:

978-90-73-448-57-5

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
--------------	---

1	Inleiding	9
---	-----------	---

1.1	Landschappelijke en historische context van de onderzoekslocatie	10
1.2	Eerder archeologisch onderzoek	11
1.3	Archeologische verwachting	12
1.4	Doel van het onderzoek	12
1.5	Onderzoeksvragen	12
1.6	Methode	13

2	Archeologische en fysisch-geografische resultaten	17
---	---	----

2.1	Opbouw van de bodem	17
2.2	Archeologische sporen en structuren	17

3	Het vondstmateriaal <i>M. Hendriksen</i>	19
---	---	----

3.1	Inleiding	25
3.2	Resultaten	25
3.3	Conclusie	27

4	Conclusies en selectieadvies	29
---	------------------------------	----

4.1	Beantwoording onderzoeksvragen	29
4.2	Conclusies	31
4.3	Waardstelling en selectieadvies	32

Noten	34
-------	----

Literatuur	35
------------	----

Eerdere uitgaven	37
------------------	----

Colofon	40
---------	----

Samenvatting

In november 2010 en januari 2011 heeft een archeologische begeleiding van saneringswerkzaamheden en een proefsleuvenonderzoek (IVO-P) plaatsgevonden op een deel van het terrein van de voormalige buitenplaats Zijdebalen (Zijdebalen Deelgebied 1). Deze buitenplaats met zijdefabriek werd gesticht door Jacob van Mollem en functioneerde tussen 1681 en 1816. Achter het complex bevonden zich siertuinen, die tijdens hun bestaan wereldfaam genoten. In het begin van de negentiende eeuw werd Zijdebalen afgebroken. Het geheel maakte plaats voor een tuinderij. Eind jaren '40 van de twintigste eeuw werd de bakkerij Lubro op het terrein gebouwd. De fabriekshal is het enige dat van de bakkerij rest, sinds deze in 1990 werd gesloten.

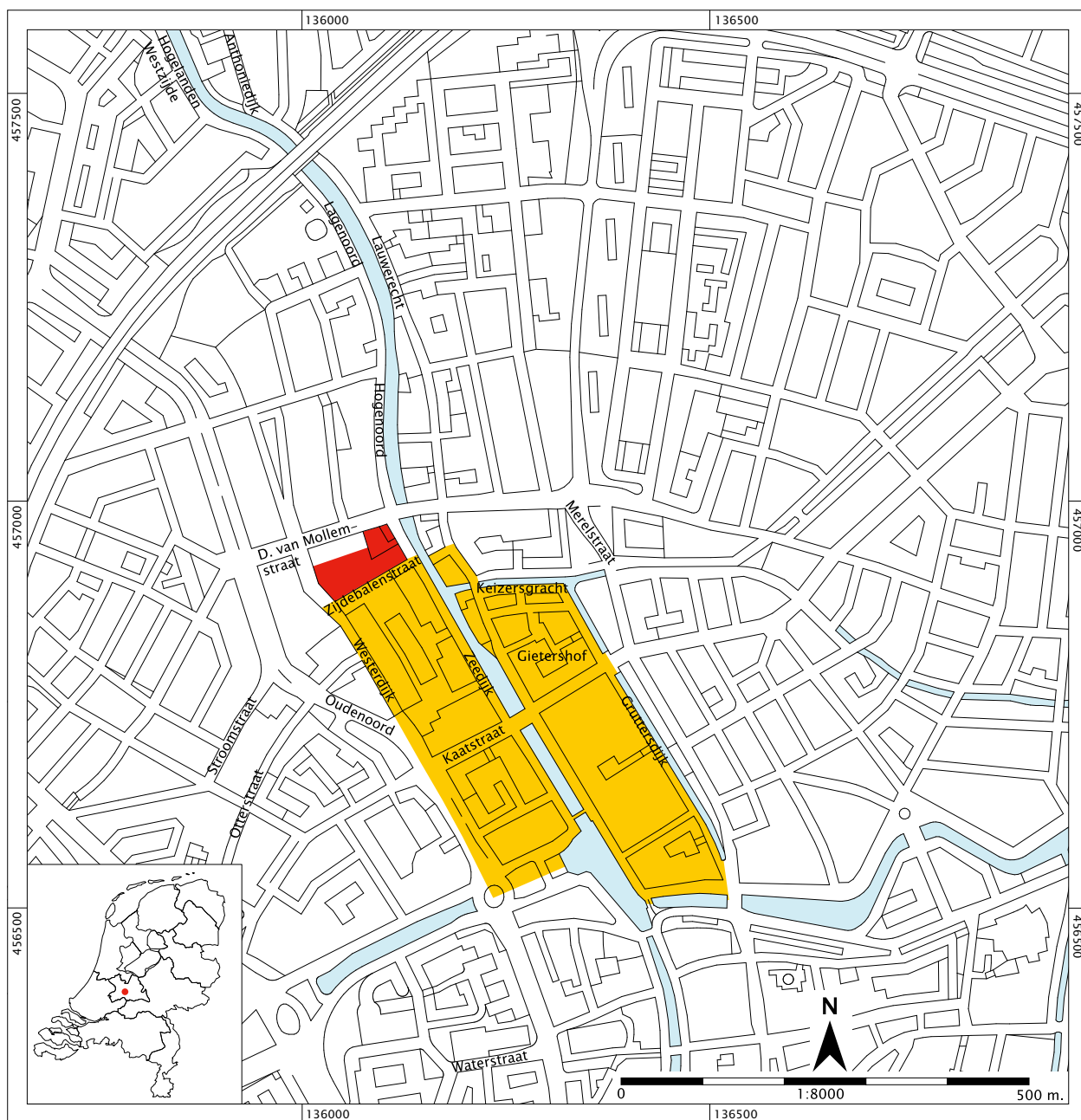
De begeleiding van de saneringswerkzaamheden en het proefsleuvenonderzoek werd uitgevoerd door archeologen van Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht. Aanleiding voor het onderzoek zijn de voorgenomen plannen voor de bouw van een appartementen- en kantorencomplex met parkeerkelders. Centraal stond de vraag of resten en sporen van Zijdebalen zouden worden aangetroffen. Verder moest het proefsleuvenonderzoek inzicht geven in de vraag of er sporen van oudere bewoning op het terrein aanwezig zijn. Er werd rekening gehouden met bewoning vanaf de late IJzertijd en gebruik en/of bewoning in de late Middeleeuwen. Indien archeologische sporen aanwezig zouden zijn moest de periode en aard daarvan in kaart worden gebracht.

In drie dagen tijd werden ten behoeve van de sanering zes sleuven getrokken om mogelijk vervuilde subrecente sloten op te sporen en werd een waarneming gedaan bij de aanleg van twee saneringsputten. Daarna werden vijf proefsleuven getrokken, waarbij sporen uit de late Middeleeuwen (vanaf de dertiende eeuw) tot en met de twintigste eeuw werden aangetroffen. Vastgesteld kan worden dat het gebruik van het terrein, net buiten de Bemuurde Weerd, op zijn vroegst is begonnen in de loop van de dertiende eeuw. Oudere sporen zijn niet waargenomen. Vanaf de dertiende/veertiende eeuw lijkt het westelijk deel van het terrein bewoond, mogelijk is hier een middeleeuwse huisplaats aanwezig. In de vijftiende eeuw wordt een brede sloot gegraven en verschijnt een bouwwerk in baksteen. Beide lijken op de kaart van Braun uit 1572 te zijn aangegeven. In de zeventiende eeuw wordt het terrein anders ingericht. De sloot wordt gedempt en een nieuwe watergang aangelegd. Dit is de periode waarin Zijdebalen als buitenplaats en zijdefabriek

functioneert. Hiervan zijn, op enkele losse vondsten na, geen resten aangetroffen. Als deze nog aanwezig zijn, bevinden zij zich vermoedelijk onder de fabriekshal van de bakkerij Lubro. Van de siertuinen zijn evenmin sporen teruggevonden. In het begin van de negentiende eeuw wordt Zijdebalen afgebroken om plaats te maken voor een tuinderij. De watergang blijft na die tijd nog wel gedeeltelijk open. Diverse sporen op het achterterrein lijken eveneens in verband te kunnen worden gebracht met bedrijfsgebouwen van de tuinder.

Op basis van de onderzoeksresultaten blijkt het deel van het terrein ten noorden van het Lubro-gebouw zodanig verstoord dat verder archeologisch onderzoek weinig zinvol zal zijn. Het westelijk deel van het terrein heeft echter sporen opgeleverd uit de late Middeleeuwen tot en met de zeventiende eeuw. De aangetroffen sporen blijken in matige tot goede conditie. De sporen komen over het hele westelijke deel van het onderzoeksterrein op een diepte tussen circa 1 en 1,5 m -mv (maaiveldhoogte respectievelijk: 1,66 en 2,10 m+NAP) voor en vertegenwoordigen diverse fasen van gebruik en bewoning. Met name de middeleeuwse archeologische gegevens kunnen een bijdrage leveren aan het inzicht van de ontwikkeling van de stad in de pre-industriële periode. Op basis van deze gegevens wordt geadviseerd over te gaan tot een vlakdekkend definitief archeologisch onderzoek op dit deel van het perceel.

Bij het vervolgonderzoek kan mogelijk een nauwkeuriger beginndatering van de ingebruikname van het terrein worden vastgesteld. Ook kan mogelijk de aard van dit gebruik nader benoemd kunnen worden.

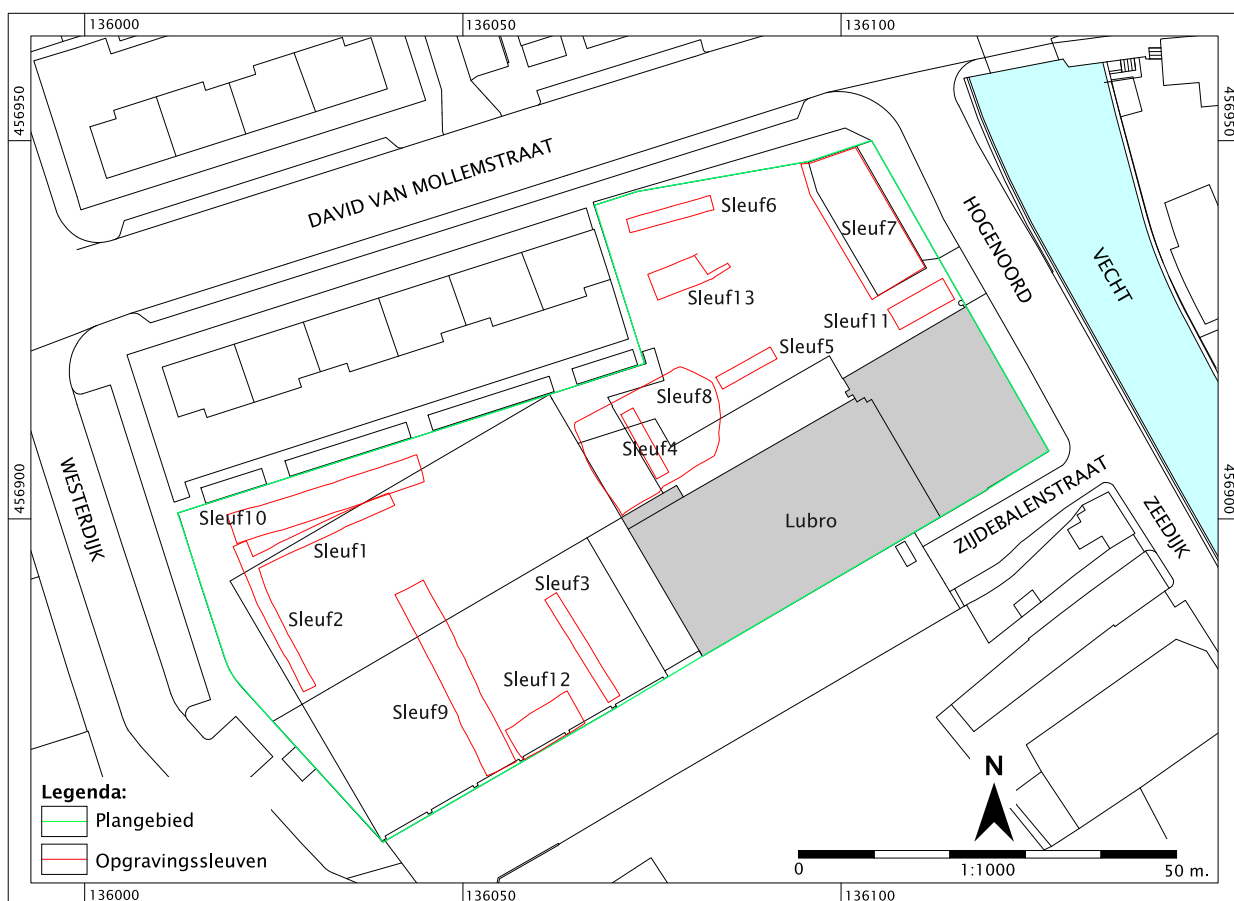
Afb. 1.1 De onderzoekslokatie op landelijke en lokaal niveau. In rood is de onderzoekslokatie aangegeven, in geel de Bemuurde Weerd.

1. Inleiding

Op 15 en 16 november 2010 en 20 januari 2011 heeft een archeologische begeleiding van de sanering van het perceel Zijdebalen aan de Zijdebalenstraat in Utrecht (ter plaatse van de voormalige bakkerij Lubro) plaatsgevonden. Daarna is van 24 t/m 28 januari 2011 een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO-Proefsleuven) op dezelfde locatie uitgevoerd (Afb.1.1). Het onderzoek was in handen van archeologen van de gemeente Utrecht, dienst StadsOntwikkeling, Afdeling Erfgoed in opdracht van Madevin Management B.V., Den Haag.

De aanleiding voor de archeologische begeleiding (Fase 1) was de voorgenomen sanering van twee verontreinigde locaties en het lokaliseren van een aantal (subrecente) sloten door middel van proefsleuven ten behoeve van milieukundig onderzoek van het dempingsmateriaal. De aanleiding voor het archeologisch proefsleuvenonderzoek (Fase 2) is de geplande nieuwbouw die zal bestaan uit meerlaagse woon- en kantoorgebouwen met

parkeerkelders. De onderzoekslocatie maakt onderdeel uit van een meer dan 3 ha groot plangebied, genaamd 'Zijdebalen', dat ligt tussen de Weerdsingel, Oudenoord, David van Mollemstraat en de Vecht. Het plangebied ligt grotendeels binnen de Bemuurde Weerd, en is hoofdzakelijk in gebruik als bedrijventerrein. Het onderhavige onderzoeksterrein (Plangebied Zijdebalen - deelgebied I, Afb. 1.2) bevindt zich tussen de David van Mollemstraat (noorden), Hogenoord (oosten), de Zijdebalenstraat (zuiden) en Westerdijk (westen). Tot voor een aantal jaar geleden was dit in gebruik als terrein van de bakkerij Lubro en grotendeels bebouwd. Momenteel is alleen de fabriekshal van de bakkerij nog aanwezig, de overige gebouwen zijn gesloopt.

Afb. 1.2 Sleuvenoverzicht.

1.1 Landschappelijke en historische context van de onderzoekslocatie

Het plangebied bevindt zich grotendeels binnen de Bemuurde Weerd. Deze voorstad ligt ten noorden van de stad aan weerszijden van de Oude Gracht en is in de veertiende eeuw ontstaan in een gebied dat de Weerd heette. Rond een deel van deze Weerd werd circa 1330-40 een muur gezet en een gracht gegraven. De Bemuurde Weerd kreeg in de late dertiende en gedurende de gehele veertiende eeuw grotendeels een industrieel karakter, omdat brandgevaarlijke ambachten zich zoveel mogelijk aan de rand of buiten de stad moesten vestigen (De Groot 1991/1992, 78-80). Hieraan kwam een einde in 1398 toen het stadsbestuur de pottenbakkers gelastte zich ook hier te verwijderen. Zij vestigden zich vervolgens ten noorden van de Bemuurde Weerd (De Groot en Hoekstra 1985, 364-377).

Het plangebied bevindt zich op een stroomgordel van de Vecht, die vanaf circa 800 voor Christus ontstond als een aftakking van de Oude Rijn. Zowel de Oude Rijn, Kromme Rijn als de Vecht waren actieve Rijntakken tot in de late Middeleeuwen waar met de afdamming van de Rijn stroomopwaarts bij Wijk bij Duurstede in 1122 na Chr. een einde kwam (Diependaal 2009, 9-10).

Direct langs de stadsmuur lag de Westerstroom. Dit water loopt vanuit de Utrechtse stadsgracht parallel aan de Vecht in noordwestelijke richting en kwam uit in de Otterstroom. In het jaar 1950/1951 werd de Westerstroom geheel overkluisd ter plaatse van de straat Westerdijk. Er werd een riool aangelegd en de straat Oudenoord ontstond. Hiervoor werden de aan de Westerdijk gelegen huizen in 1938 gesloopt. De Westerdijk vormt de westelijke begrenzing van het plangebied. Ter plaatse van de Zijdebalestraat ligt de overkluisde Otterstroom. Deze waterweg was een aantrekkelijke vestigingsplaats voor bedrijvigheid die gebruik maakten van waterkracht. Vanwege het hoogteverschil ten opzichte van het omliggende gebied was het gebied aan de Otterstroom, de Oosterstroom en de Westerstroom geliefd voor watermolens. In 1950/1951 werd eveneens de Otterstroom overkluisd (Diependaal e.a. 2008, 21).

De Vecht vormde de belangrijkste verbinding voor Utrecht naar het noorden. Al in de Romeinse tijd was de Vecht een belangrijke vaarroute. In 1148 werd vanuit de Weerdpoort, direct ten zuidoosten van het plangebied bij de Weerdbrug, een verbinding gegraven naar de Oude Vecht.

Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat de Vecht bovendien een aantrekkelijke locatie was voor pottenbakkersnijverheid. De omstandigheden waren hier zeker gunstig, gezien de aanwezigheid van zandige klei waaruit de oeverwallen bestonden. Sinds de veertiende eeuw was er al kleinschalige baksteen- en dakpanfabricage aan de

Vecht. De zone tussen Utrecht en Breukelen kende de grootste concentratie aan steenbakovens.

Met de bouw in 1609 van de Weerdsuis, kon de Vecht afgescheiden worden van de stadsgrachten van Utrecht. Vanaf de zeventiende en achttiende eeuw vormde de Vecht een aantrekkelijke *locatie voor het bouwen van* buitenverblijven en kastelen. Het was immers van groot belang dat de ontwikkeling van Utrecht door kon blijven gaan en de verbinding met de Oostzee gevrijwaard en in controle bleef van het Sticht van Utrecht tegen invloeden vanuit Holland. Het jaagpad tussen Utrecht en Breukelen aan de westelijke Vechtoever werd doorgetrokken in noordelijke richting, waardoor de Vechtstreek nog beter bereikbaar werd via de trekschuit.

Vanaf het begin van de negentiende eeuw werden nieuwe (vaar)routes aangelegd rondom Utrecht zoals de Rhijnspoorweg en de Rijnvaart. Er ontstonden industriële bedrijven langs deze nieuwe handelsroutes, maar ook de Vecht bleef een erg aantrekkelijke vestigingsplaats voor industrie. Met name industrieën die veel van water gebruik maken (zoals meelfabrieken en houtzagerijen langs de Zeedijk en direct buiten het stadscentrum van Utrecht). Houthandel Jongeneel vestigde zich bijvoorbeeld vanaf 1851 aan de Zeedijk.

De Zeedijk aan de Vecht ligt direct ten noordwesten van de oude middeleeuwse stad. Op historische kaarten vanaf het midden van de zestiende eeuw staan al meerdere gebouwen aangegeven aan deze langs de Vecht gelegen straat. Uit archeologisch en historisch onderzoek is gebleken dat de Zeedijk in tenminste 1300 al bewoond was (Diependaal e.a. 2008, 18).

In de zeventiende en achttiende eeuw ontstonden langs de Vecht door Amsterdamse kooplieden gestichte buitenplaatsen, die vaak het karakter hadden van een lustoord, een groot huis omgeven met tuinen en parken. Het plangebied was ook de locatie voor de meest zuidelijk gebouwde buitenplaats aan de Vecht waarbij een lustoord en industrieel bedrijf gecombineerd werden: de buitenplaats Zijdebale Wilmer (1982, 52). Deze buitenplaats werd in 1681 gebouwd als buitenplaats aan de Vecht. Het werd gebouwd in opdracht van Jacob van Mollem. Het complex bestond naast een landhuis uit een tuincomplex en een zijdefabriek. Het zou één van de rijkste tuinen van Nederland worden, waaraan ruim 60 jaar werd gewerkt. Het stond vol met priëlen, hagen, loofgangen, vijvers en borstbeelden en beeldengroepen. Het complex, zowel de tuinen als de fabriek waren een internationale bezienswaardigheid, die onder andere door Tsaar Peter de Grote is bezocht (Wilmer 1982, 55).

De bloeitijd van het huis Zijdebale en de zijdehandel lag in de jaren veertig van de achttiende eeuw. Utrecht vormde met Amsterdam en Haarlem de drie centra van de zijdenijverheid in de Republiek. Het was in deze periode dat de tekenaar Jan de Beijer meerdere tekeningen vervaardigde van het complex. De voorzijde van het gebouw lag aan de Hogenoord – Zeedijk, exact tussen de

Otterstroom (de huidige Zijdebalestraat) en de David van Mollemstraat. Daarachter lag de oranjerie en de zijdefabriek. In 1816 werd de fabriek gesloten in een periode van economische malaise. De in verval geraakte fabriek werd net als het huis en de tuin gesloopt in de eerste helft van de negentiende eeuw. Tot het begin van de twintigste eeuw stond er nog een tuinderswoning (Diependaal e.a. 2008, 19).

1.2 Eerder archeologisch onderzoek

In het verleden zijn diverse onderzoeken en waarnemingen gedaan aan de noordkant van de stad in de Bemuurde Weerd en langs de oevers van de gegraven Vecht.

In het zuidelijk deel binnen het plangebied, ten noorden van de Kaatstraat is een afvallaag en afvalkuilen vol met misbaksels aardewerk, vloer- en daktegels, daterend uit de vroege dertiende en veertiende eeuw. Het terrein is mogelijk gebruikt als een vuilstort door een aantal bedrijven. Tot 1398 zijn binnen de Bemuurde Weerd pottenbakkers werkzaam. In 1398 wordt er een verordening uitgegeven dat ze hier niet meer mogen werken. Het plangebied is waarschijnlijk vanaf de late dertiende eeuw tot 1398 een bloeiende industriële zone geweest (Hoekstra 1981, 53-57).

Dat het plangebied in de late dertiende eeuw tot 1398 in gebruik is geweest als een industriële (pottenbakkers) zone blijkt ook uit het onderzoek wat ten zuiden van het plangebied (tussen de Kaatstraat en Raamstraat in) heeft plaatsgevonden (De Bruin e.a. 2000, 138).

Aan de Oudenoord zijn sporen van diverse vormen van ambachtelijke activiteiten aangetroffen.

Hier zijn vijf dertiende-eeuwse ovens voor tegels en aardewerk, kleiputten en kuilen gevuld met misbaksels gevonden. In het noordoostelijk deel van dit onderzoeksgebied zijn ook nog fundamente van het Maartensgasthuis gevonden. Deze kapel zou stammen uit 1471 en werd al afgebroken in 1581. Ten westen van deze kapel hebben begravingen plaatsgevonden. In een kuil lagen een tiental individuen begraven. De conservering van het botmateriaal was in het algemeen goed te noemen. Naast deze resten zijn er in het zuiden van dit onderzoeksgebied resten van een molen, een houten goot en een grenen kuip gevonden die mogelijk bij een brandewijnstokerij uit 1763 tot 1824 hebben gehoord (De Groot & Pot, 1984, 154-162). In het zuidelijk deel, aan de Raamstraat, heeft een achttiende-eeuws pakhuis gestaan (Diependaal e.a. 2008, 16).

Aan de Lagoennoord werden misbakken dakpannen uit de late Middeleeuwen aangetroffen (Temminck Groll 1926-1972, 139). Aan de Hogelanden OZ werd een pottenbakkersoven en kuilen met misbaksels uit de laat veertiende en vroeg vijftiende eeuw opgegraven (Hoekstra 1972-73, 139). Een aantal vondsten en een waarneming aan de Lauwerecht wijzen op mogelijke productie van aardewerk en eventueel pijpafbeeldjes in de zestiende- en

zeventiende eeuw (Hoekstra 1981, 50-53). Restanten van een gesloopte achttiende-eeuwse panoven werden gezien aan de Gietershof (De Groot 1991, 78-80). Aan de Gruttersdijk werden sporen van kleinschalige metaalsmelterijen uit de vroeg veertiende tot de zeventiende eeuw gevonden (De Groot 1988, 80-82).

Verder werden bij opgravingen aan de Waterstraat werden sporen van bewoning aangetroffen in de vorm van een nederzetting uit de elfde/twaalfde eeuw (De Groot 1981, 83-84). Aan de Gruttersdijk, de Keizersgracht en de Lauwerecht werd de middeleeuwse ommuring van de Bemuurde Weerd en het ronddeel Simpoel gevonden (Kylstra 1978/79/80, 37-38; De Groot 1984, 102; 1988, 110-112).

Meer recent hebben eveneens diverse archeologische onderzoeken plaatsgevonden ten noorden van de Bemuurde Weerd. In 2005 werden bij een proefsleuvenonderzoek aan de Merelstraat sporen van bewoning aangetroffen vanaf de zestiende eeuw aangetroffen bovenop een veertiende eeuwse ophogingslaag (Den Hartog 2009). In 2006 werden ten oosten van de Vecht aanwijzingen aangetroffen voor aardewerkproductie in de veertiende en vijftiende eeuw in de vorm van afvalkuilen, en bewoning vanaf de zeventiende eeuw. Bij dit onderzoek is ook één inheems-Romeinse en een laat-Romeinse scherf aangetroffen, wat zou kunnen wijzen op bewoning in die periode (Nokkert 2008).

In het onderhavige plangebied is in 2010 een booronderzoek uitgevoerd door Archeologisch Adviesbureau RAAP. Aan de hand van dit onderzoek werden drie archeologisch relevante antropogene en geo(morfo)logisch eenheden onderscheiden: In de eerste plaats een middeleeuws ophogingspakket, ten tweede de tuin van buitenplaats Zijdebale en tot slot de afzettingen van de Vecht. Het middeleeuwse ophogingspakket werd gedateerd in de periode Middeleeuwen-Nieuwe tijd en kwam in vrijwel het gehele plangebied voor. Hoewel geen structuren werden aangetroffen, is wel in een aantal boringen gestuit op mogelijk oudere funderingsresten.

De laag die als Tuin van Buitenplaats Zijdebale geïnterpreteerd werd bestond uit een sterk zandige klei tot uiterst ziltig zand, met in enkele boringen kleine puinfragmenten.

Tenslotte werden in een tiental boringen natuurlijke afzettingen aangetroffen die geïnterpreteerd zijn als (rest) geul afzettingen. Deze afzettingen zijn gedeeltelijk vermengd met de bovenliggende middeleeuwse ophogingslaag. In de meeste gevallen betreft dit alleen de top van de oeverafzettingen. In drie boringen zijn indicatoren aangetroffen die mogelijk duiden op bewoning vanaf de Romeinse tijd tot en met de Vroege Middeleeuwen, bestaande uit fosfaatvlekken, een fragment witbakkend aardewerk en verbrande leem. Een duidelijke bewonings- of cultuurlaag ontbrak echter, terwijl de verspreide ligging geen duiding als archeologische vindplaats toelaat. De indicatoren

werden overigens buiten het huidige onderzoeksgebied aangetroffen (Ilson 2010, 7-8, bijlage 2).

1.3 Archeologische verwachting

De gehele binnenstad van Utrecht is aangewezen als terrein van Zeer Hoge Archeologische Waarde op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), vanwege de aanwezigheid van zowel de historische stedelijke resten als de resten van een Romeins legerkamp (castellum) met bijbehorende infrastructuur en aanverwante resten. Volgens zowel de IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden) van de RCE als de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Utrecht geldt een hoge archeologische trefkans. Op de Gemeentelijke Verwachtingskaart van de gemeente Utrecht heeft het plangebied eveneens een hoge archeologische waarde. Deze verwachting geldt voor de gehele omgrachte binnenstad en de zone langs de Vecht. Deze kaarten zijn indicatief en zullen voor het opstellen van een gespecificeerd verwachtingsmodel worden genuanceerd en gepreciseerd, aangezien er niet uit blijkt wat de aard en ouderdom is van de te verwachten archeologische resten.

Op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Utrecht ligt het plangebied in een zone (deelgebied Oude Rijn) van betekenis. Het betreft namelijk een oude trek-/griftvaartverbinding uit de periode 1500 -1800 tussen Utrecht en Amsterdam (Diependaal e.a. 2009, 13).

Op basis van de resultaten van het reeds uitgevoerde archeologisch booronderzoek in het plangebied wordt verwacht dat tijdens het proefsleuvenonderzoek archeologische resten vanaf de IJzertijd tot de Nieuwe Tijd kunnen worden aangetroffen. In de IJzertijd werd de Vecht actief in het plangebied. De oevers waren vanwege de relatief hoge ligging in het landschap aantrekkelijk voor bewoning. Er geldt daarom een hoge verwachting op het aantreffen van archeologisch waardevolle resten uit de IJzertijd, Romeinse tijd en vroege Middeleeuwen (Ilson 2010, 7-9).

In de late Middeleeuwen is de restgeul van de Vecht grotendeels dichtgeslibd en is de Vecht zelf deels gekanaliseerd. In het plangebied geldt, mede vanwege de ligging in de historische kern van Utrecht, een hoge verwachting voor archeologische resten uit de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Het kan hierbij gaan om bewoningsresten (huizen, erven, gedempte sloten, stadsmuur, torens, waterputten, beerkuilen, bouwhistorische resten e.d.) en resten gerelateerd aan industriële activiteiten (afvalkuilen van potten/tegelbakkerij, pottenbakkersovens, smeltovens, molens, visserij, loodgieterij e.d.). Tevens kunnen resten van de buitenplaats Zijdebale worden aangetroffen (Ilson 2010, 9).

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van de archeologische begeleiding (Fase 1) is tweeledig. Tijdens het saneren is het doel het documenteren van gegevens en veiligstellen van vondstmateriaal om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming van het verleden. Tijdens het lokaliseren van de sloten is het doel het verkrijgen van inzicht in de aan- of afwezigheid van archeologische waarden en de documentatie van eventuele sporen/structuren en veiligstellen van vondstmateriaal. Het doel van inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven (Fase 2) is het verzamelen van voldoende betrouwbare gegevens ten aanzien van de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de archeologische resten (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering diepteligging en fasering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen van de ten gevolge van de bouwplannen bedreigde vindplaats. Op basis van deze waardestelling zal een selectiebesluit moeten worden genomen. De noodzakelijke informatie dient verzameld te worden met een minimum aan ingrepen (Ilson 2010, 5).

1.5 Onderzoeksvragen

oe ziet de geologische/bodemkundige opbouw van het plangebied eruit? Zijn er (oever)afzettingen van de Vecht in de bodem aanwezig?

Wat is de aard, omvang, datering en conserveringstoestand van de archeologische resten?

Zijn in het deelgebied I archeologische resten uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd aanwezig? Zo ja, waaruit bestaan deze?

Zijn er sporen van de middeleeuwse ommuring/omgrachting aanwezig? Bevinden zich binnen het deelgebied I ook overige archeologische resten uit de Middeleeuwen? Zo ja, waaruit bestaan deze?

Zijn er sporen van de buitenplaats Zijdebale in het onderzoeksgebied aanwezig en wat is de aard van de sporen? Bevinden zich binnen het plangebied ook overige archeologische resten en sporen uit de post-Middeleeuwen en de Nieuwe tijd? Zo ja, waaruit bestaan deze?

Wat is de exacte locatie, de diepteligging (t.o.v. maai-veld) en hoogteligging (t.o.v. NAP) van de vindplaats/de archeologische resten?

Wat is de diepteligging, de dikte en de stratigrafische positie van de archeologische lagen waarin tijdens het booronderzoek de archeologische indicatoren zijn aangetroffen?

Zijn de aangetroffen sporen onder te verdelen in perioden en/of fasen en zijn er meerdere bewoningsniveaus in de ophogingpakketten?

Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid en hoe is de conserveringstoestand?

Kan op basis van de onderzoeksresultaten iets worden gezegd over een bepaalde functie van de aangetroffen sporen en structuren (bijvoorbeeld is er sprake van een bepaald ambacht, zoals een pottenbakkerij, plavuizenbakkerij)?

Wat is de relatie van de vindplaats(en) met de natuurlijke omgeving (landschappelijke context)?

In welke mate is het onderzoeksgebied verstoord?

Is er op de onderzoekslocatie sprake van behoudenswaardige archeologische resten / vindplaatsen?

Worden de archeologische resten bedreigd door de geplande bodemingrepen?

Welke aanvullende vraagstellingen en onderzoeksrichtlijnen kunnen, op basis van de behaalde resultaten, worden geformuleerd voor toekomstig onderzoek in de directe omgeving?

(Ilson 2010, 10).

1.6 Methode

De archeologische begeleiding

Tijdens Fase 1, de archeologische begeleiding van de sanering en het opsporen van mogelijk verontreinigde sloten, zijn in totaal zes sleuven voor het opsporen van de sloten en twee putten ten behoeve van de sanering gegraven. Voor de zoeksleuven van de sloten is een breedte van circa 2 m aangehouden, met een totale lengte van 86,5 m (totale oppervlakte: 176 m²).

De oppervlakte en diepte van de saneringsputten was afhankelijk van de omvang van de vervuiling. De totale oppervlakte bedroeg circa 360 m². De eerste put (sleuf 7) werd tot op een diepte van circa 2 m –mv uitgegraven, de tweede (sleuf 8) op een diepte van circa 3 m –mv. Voor de zoeksleuven lag het vlak op het niveau waarop de sloten werden aangetroffen. Dit niveau lag op het westelijke deel van het terrein op 1,20 m –mv (tussen 2,10 m+ NAP noordzijde terrein en 1,66 m+ NAP zuidzijde terrein), op het oostelijk deel van het terrein op 1,70 m –mv (2,03 m+ NAP) (Afb.1.3, 1.4).

In alle sleuven is één vlak is aangelegd, waarna de sleuven zijn gefotografeerd, ingemeten, getekend en gewaterpast. De eerste saneringsput (sleuf 7) is gefotografeerd en daarvan zijn alleen de contouren ingemeten. Deze bleek namelijk tot op grote diepte zwaar verstoord en vervuild. In de tweede saneringsput (sleuf 8) werd een

spoor aangetroffen. Deze sleuf is dan ook getekend en gewaterpast.

Het proefsleuvenonderzoek

In Fase 2 (IVO-P) zijn sleuf 9 t/m 13 aangelegd (Afb.1.2). Hierbij is enigszins afgeweken van het sleuvenplan in het PVE, in verband met de verstoringen als gevolg van de saneringen, aanwezige kabels en leidingen en aanwezige vervuiling. Tijdens het onderzoek deed zich bovendien de complicatie voor dat er niet onder grondwaterniveau gewerkt mocht worden vanwege de aard van de aanwezige vervuiling. Deze situatie diende zich aan zodra het natuurlijke zand bereikt was. In sleuf 9 werd het grondwaterniveau al snel bereikt, waardoor bovendien instortingsgevaar ontstond. Zodoende zijn hier geen profielen gezet. In sleuf 10 is een deel van een profiel gezet ter hoogte van de sporen die in de noordelijke wand verdwenen.

Aan de oostzijde van de sleuf bleek vervuiling te zitten, waardoor de sleuf niet verder verlengd kon worden.

Sleuf 11 werd uitgezet vanaf de Hogenoord richting het westen. Na 10-15 m. moest de aanleg echter worden gestaakt in verband met de aanwezigheid van ernstige vervuiling.

Sleuf 12 werd aangelegd als zoeksleufje ten oosten van sleuf 9 in verband met de mogelijke aanwezigheid van een middeleeuws gebouwtje dat op de kaart van Braun staat afgebeeld.

Sleuf 13 is getrokken tussen het bestaande huizenblok richting de Hogenoord, dit om de watergang nader te kunnen onderzoeken. Deze sleuf is getekend en gefotografeerd. Ook hier werd het grondwaterniveau al snel bereikt en was er sprake van vervuiling. Volstaan werd met het fotograferen van de sleufwand en een schetsmatig profiel ter hoogte van de watergang.

Voor de proefsleuven is een breedte van 4 m aangehouden. Deze zijn, met uitzondering van sleuf 12 en 13, in twee vlakken aangelegd (vlakhoogte vlak 1, minimaal 1 m+ NAP tot maximaal 0,40 m+ NAP, gemiddeld rond 0,65 m+ NAP). De sleuven hebben een totale lengte van 78 m met een breedte van 4 m (totale oppervlakte: 312 m²). Voor de aanleg van het tweede vlak is een totale lengte van 74 m en breedte van 4 m aangehouden (totale oppervlakte: 296 m²). Verder is circa 15 bij 4 m vrij gelegd waarbij vervuiling werd geconstateerd en de aanleg van de proefsleuf (sleuf 11) werd gestaakt. Ook hier zijn alleen de contouren van de betreffende proefsleuf opgetekend.

Alle vlakken zijn gefotografeerd, getekend en gewaterpast. De middeleeuwse sporen zijn machinaal gecoupeerd, gefotografeerd en getekend. Het aangetroffen muurwerk is met de hand vrij gelegd, gefotografeerd en getekend. Tijdens de aanleg van de sleuven werd gebruik gemaakt van de metaaldetector. Alle overige vondsten zijn per spoor handmatig verzameld. Vlakvondsten zijn per 5 m verzameld.

Afb. 1.3 Overzicht sleuf 7 na de sanering (vanuit het zuidoosten gezien).

Afb. 1.4 Overzicht sleuf 8 na de sanering (vanuit het westen gezien).

Het veldteam bestond uit Caroline den Hartog (projectleider) en Michel Hendriksen (senior veldtechnicus) werkzaam bij de Afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht. De graafmachine werd bediend door Henk van Roekel (Agterberg b.v.). De technische uitwerking van de velddocumentatie en het geborgen vondstmateriaal is uitgevoerd door Michel Hendriksen.

De uitwerking van de archeologische begeleiding en het proefsleuvenonderzoek en de beschrijving van de resultaten is gedaan door Caroline den Hartog. Michel Hendriksen bestudeerde en beschreef de aardewerk- en metaalvondsten. De bewerking van de afbeeldingen en het digitalisering van de veldtekeningen was in handen van Eric van Wieren, eveneens werkzaam bij Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht.

2 Archeologische en fysisch-geografische resultaten

2.1 Opbouw van de bodem

Ondanks de beperkingen die de gesteldheid van het terrein met zich mee bracht (zie hierboven: paragraaf 1.6 methode), is het mogelijk gebleken om toch een aantal waarnemingen te doen:

Het hele onderzoeksterrein is overdekt met een laag opgebracht zand, waarin ook puin, afval en dergelijke is aangetroffen (Afb.2.1). Deze laag bleek ter hoogte van alle sleuven, dus over het hele terrein, circa 60/70 cm tot 1 m dik (maaiveldhoogte: tussen 1,80 en 2,10 m+NAP). Daaronder bevindt zich een laag teelaarde, die in alle sleuven op het westelijk deel van het onderzoeksterrein is waargenomen. In de westelijke wand van sleuf 2 is de teelaarde aan de zuidzijde vanaf 0,80 m -mv tot minstens 1,10 m -mv gezien, aan de noordzijde tussen 1 m en 1,30 m -mv. In de noordelijke wand van sleuf 10 is deze laag wat compacter en lijkt meer op een oude bouwvoor. De laag bevond zich hier tussen 0,80 en 1,40 m -mv.

De derde laag bestaat uit een pakket bruine zanderige zavel. In sleuf 2 begint hij aan de noordzijde op circa 1,30 -mv, in de noordwand van sleuf 10 op 1,40 -mv. Daar blijkt hij 20 tot 30 cm dik (maaiveldhoogte: 2,10m+NAP). Aan de zuidzijde van sleuf 9 is de laag op een diepte van 1,20 -mv aangetroffen. Deze laag blijkt een natuurlijk pakket. Hoewel hij veel vondstmateriaal bevat, gaat het toch niet om een middeleeuwse ophogingslaag. De laag lijkt wel te zijn afgetopt. Dit is waargenomen in het profiel dat gezet werd in sleuf 10 ter hoogte van spoor 10, waar het middeleeuwse spoor wordt afgesneden door de teellaag (Afb.2.2). In deze zavelaag zijn tevens de archeologische sporen aangetroffen (Afb.2.3).

De vierde laag is een pakket van grijs zand met grijze kleilensjes. Deze is alleen gezien in sleuf 10 op een diepte

van 1,60 -mv, en in vlak 2 van sleuf 9 op een diepte van 1,60 tot 1,90 -mv (maaiveldhoogte: 2,10m+NAP). Deze laag kan geïnterpreteerd worden als oeverwalafzetting (mededeling M. van Dinter).

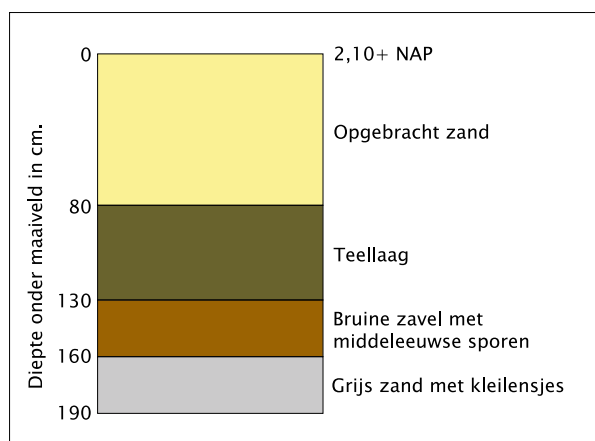
2.2 Archeologische sporen en structuren

Greppel

Dit spoor (spoor 12) bevindt zich in sleuf 10, circa 4,5 m ten oosten van de sloot (spoor 10, zie onder) en is noord-zuid georiënteerd (Afb.2.4-2.5). Het heeft een grijsbruin gevlekte zanderige vulling. Het spoor bleek maximaal 10 cm diep met een vlakke bodem (vlakhoogte: 0,45m+NAP). Vermoedelijk gaat het om een perceelsgreppel uit de periode dat het terrein in gebruik werd genomen. Op basis van de vondsten dateert deze greppel uit de dertiende/veertiende eeuw (zie hoofdstuk 3, Context 6).

Sloot

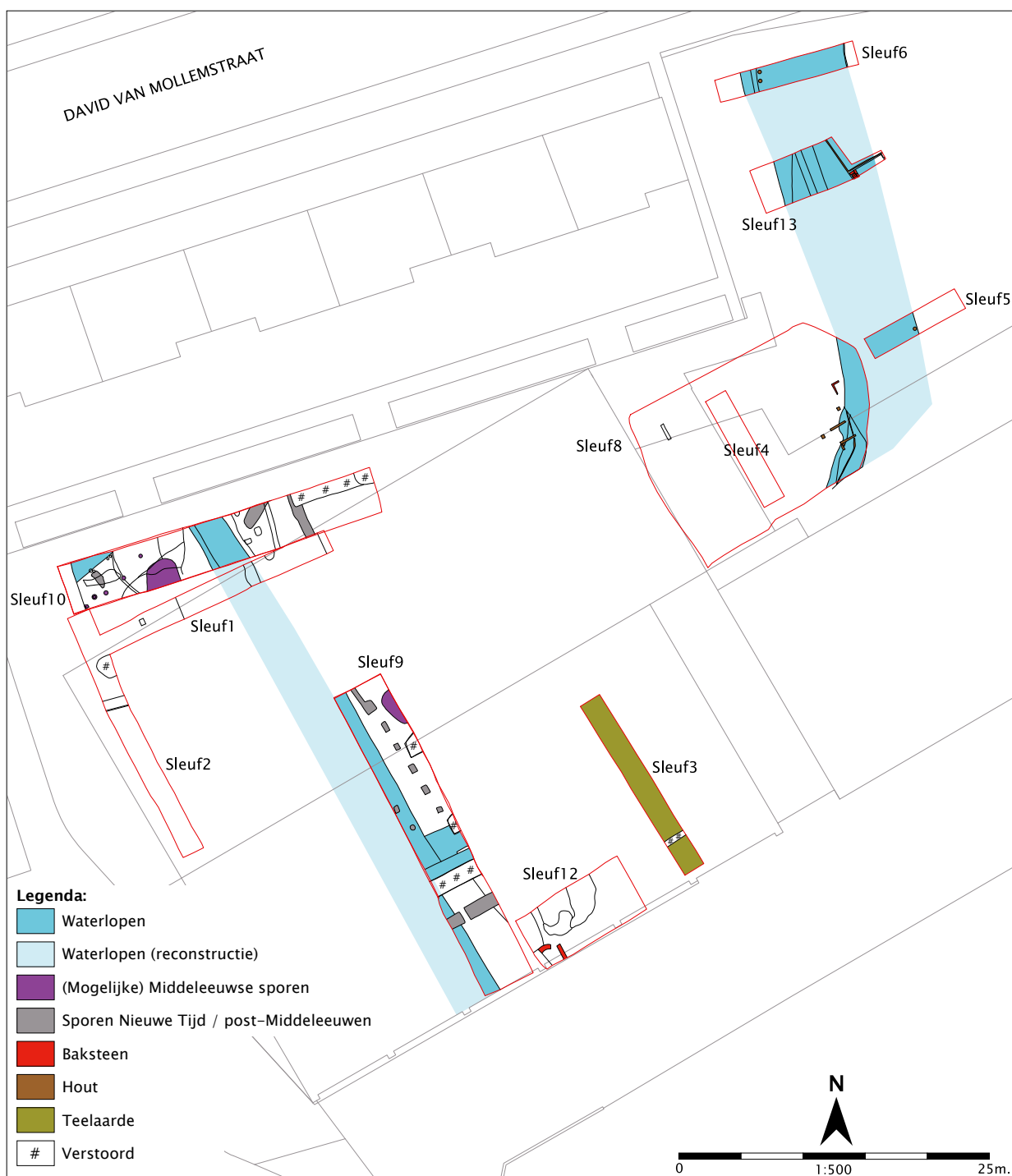
Deze werd aangetroffen in sleuf 9 (spoor 11) en sleuf 10 (spoor 10). In de eerste sleuf werd hij over de lengte aangesneden (Afb.2.6, 2.7). Zodoende kon alleen de diepte van circa 75 cm m worden vastgesteld (vlakhoogte: 0,08m+NAP). De sloot bleek eveneens een aftakking naar het oosten te hebben. Deze kon niet verder worden onderzocht in verband met de aanwezige kabelgoot. De vulling van het spoor bestaat uit een bruingrijze humeuze zavel, met aardewerk, bouw materiaal, bot en lei (Vnr 11). In de tweede sleuf werd het spoor haaks aangesneden en bleek de sloot circa 3,5 m breed en 1 m diep (vlakhoogte: 0,40m+NAP). Ook hier werd in de vulling, die in deze sleuf 10 meer zand bevatte, aardewerk en baksteen

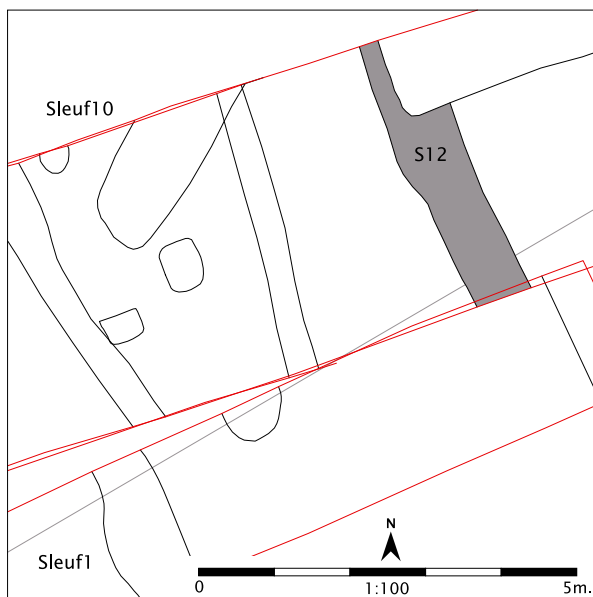
Afb. 2.1 Schematische profielweergave (noordwand van sleuf 10).

Afb.2.2 Het middeleeuwse spoor (sleuf 10, spoor 10) is ingegraven in de zavelaag. Het spoor wordt aan de bovenkant oversneden door de teellaag.

Afb. 2.3 Allesporenkaart.

Afb. 2.4 De middeleeuwse greppel (sleuf 10, spoor 12).
Uitsnede uit de allesporenkaart..

Afb. 2.5 De middeleeuwse greppel (vanuit het zuiden gezien).

aangetroffen (Vnrs 15, 21 en 22). Waarschijnlijk is dit de sloot die op de kaart van Braun staat afgebeeld. In de hoek ten noorden van de Bemuurde Weerd staat op deze kaart bovendien een bakstenen gebouw weergegeven (Afb.2.8). Op basis van de vondsten kan worden vermoed dat de sloot vanaf de veertiende tot in de tweede helft van de zeventiende eeuw in gebruik is geweest (zie hoofdstuk 3, Context 3).

Puinkuil

Ook dit spoor (sleuf 10, spoor 4) is aangetroffen in het noordwestelijk deel van het terrein (Afb.2.9-2.10). Het was gevuld met puin en aardewerk (Vnrs 14 en 23) en bleek 50 cm diep met een vlakke bodem (vlakhoogte: 0,69m+NAP). Op basis van de vondsten dateert deze kuil uit het midden van de veertiende eeuw (zie hoofdstuk 3, Context 4).

Langwerpige kuil

Dit spoor (sleuf 10, spoor 11) werd in het noordwestelijk deel van het terrein aangetroffen (Afb.2.11-2.12). De langwerpige kuil had een vlakke bodem, was 1 m breed, circa 65 cm diep en minstens 2 m lang (vlakhoogte: 0,32m+NAP). De werkelijke lengte kon niet worden bepaald omdat het spoor zich voortzet buiten de sleufwand. De vulling bestond uit bruine zavel met veel baksteen en aardewerk (Vnrs 16 en 20). Op basis van de vondsten dateert deze kuil uit het midden van de vijftiende eeuw (zie hoofdstuk 3, Context 5).

Fundering

Ten oosten van de noord-zuid georiënteerde sloot werden restanten van muurwerk (sleuf 12, spoor 1) aangetroffen op circa 1 m onder maaiveld (vlakhoogte: 0,68m+NAP). Het muurwerk bestond uit twee lagen baksteen (Afb.2.13-2.14). Een deel hiervan was noord-zuid georiënteerd en werd over een lengte van 70 cm waargenomen. Dit bestond uit de oudere bakstenen (30 x 15 x 6,5 cm) die dwars waren gestapeld en op basis van de formaten uit de vijftiende eeuw dateren. Het tweede deel was min of meer oost-west georiënteerd en met een ronding gemetseld. Dit deel bevatte jongere baksteen (25 x 12 x 4,5 cm) dat op basis van de formaten uit de zestiende eeuw dateert. Wat de functie van het muurwerk is geweest valt niet te bepalen. Opvallend is dat op de kaart van Braun (Afb. 2.8) een gebouwtje ten noorden van een sloot is afgebeeld. Mogelijk gaat het om een restant hiervan. Wanneer beide stukken muurwerk bij elkaar horen, dateert de structuur uit de zestiende eeuw.

Afvalkuilen

Twee oost-west georiënteerde langwerpige kuilen of een onderbroken greppel zijn aangetroffen in het zuidelijke deel van het terrein (sleuf 9, spoor 1 en 2) en werden op een diepte van circa 1,25 m -mv waargenomen (vlakhoogte: 0,56m+NAP). Beide sporen zijn circa 1 m breed (Afb.2.15-2.16). Het eerste (spoor 1) is over een lengte van 2,5 m waargenomen, het tweede (spoor 2) over een lengte van 1,25 m.

De diepte bedraagt maximaal 50 cm onder vlakhoogte. De vulling bestond uit een roodbruine zanderige zavel, met veel aardewerk en resten van pijpen (Vnrs 6-7). Mogelijk gaat het om de inhoud van een beerput. Beide kuilen dateren op basis van het materiaal (Vnrs 6 en 7) uit de periode 1775 -1800 (zie hoofdstuk 3, Context 2).

Watergang

Dit spoor werd in eerste instantie tijdens Fase 1 aangetroffen bij het opsporen van de mogelijk verontreinigde sloten (sleuf 5 en 6) op een diepte van circa 1,70 m onder maaiveld. Tijdens Fase 2 werd deze watergang opnieuw onderzocht in sleuf 8 en 13 (vlakhoogte: 0,32m+NAP). Het spoor was noordoost-zuidwest georiënteerd, circa 9 m breed en circa 2,5 tot 3 m diep (Afb.2.17-2.18). Diverse vullingen zijn waargenomen, die in combinatie met de

Afb. 2.6 De sloot (sleuf 9, spoor 11 en sleuf 10, spoor 10).
Uitsnede uit de allesporenkaart.

Afb. 2.7 De sloot (vanuit het zuiden gezien).

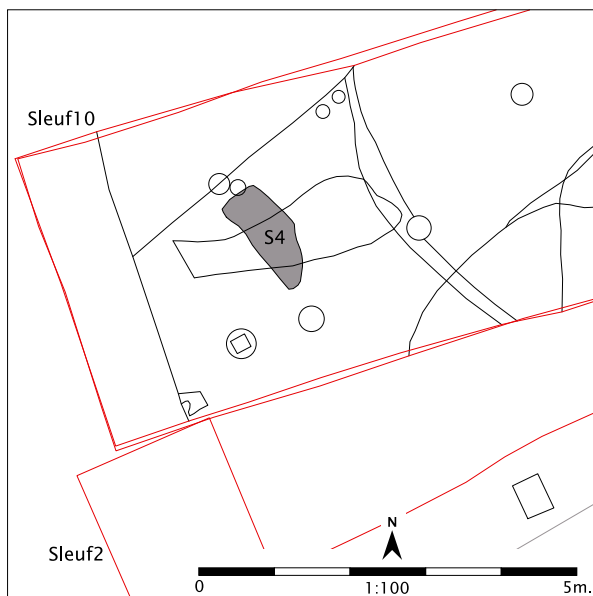

Afb. 2.8 Uitsnede kaart Braun en Hogenberg: Plattegrond van Utrecht uit 1572. Gebouwtje met rood omcirkeld. Het noorden is links.

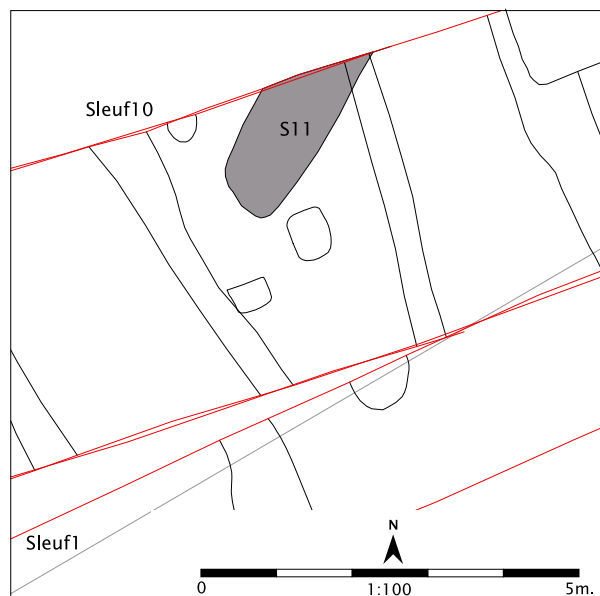
vondsten duiden op verschillende faseringen. De bovenste vulling bestond uit puin en materiaal daterend tot in de twintigste eeuw.

Langs de hele watergang zijn hier en daar beschoeiingspaaltjes aangetroffen. Bovendien werd zowel aan de westzijde als aan de oostzijde beschoeiingswerk in de vorm van constructies van dennenhout haaks op de oever gezien. Aan de oostzijde in sleuf 13 werd op een houten plank, die deel uitmaakte van het beschoeiingswerk ter plaatse, metselwerk aangetroffen dat hier kennelijk deel van uitmaakte. De baksteenformaten 21 x 10 x 3,5 cm leveren een datering op in de negentiende eeuw.

In sleuf 6, aangelegd in fase 1, deed de westelijke vulling zich voor als een tweede sloot of greppel die evenwijdig aan de watergang leek te lopen. In sleuf 13, aangelegd in fase 2, bleek deze echter een vroegere fase van de watergang te zijn. Hieruit is het materiaal uit de tweede helft van de zeventiende eeuw afkomstig. Op basis van de vondsten lijkt de aanleg van de watergang geda-teerd te kunnen worden rond circa 1690, dus rond de

Afb. 2.9 De puinkuil (sleuf 10, spoor 4). Uitsnede uit de allesporenkaart.

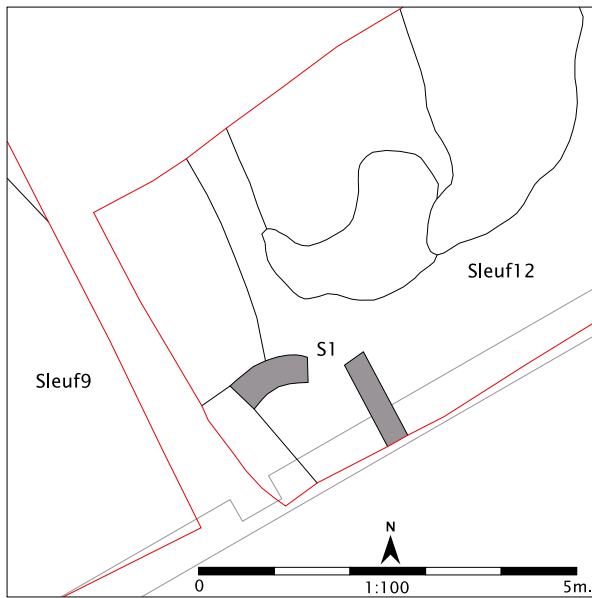
Afb. 2.11 De langwerpige kuil (sleuf 10, spoor 11). Uitsnede uit de allesporenkaart.

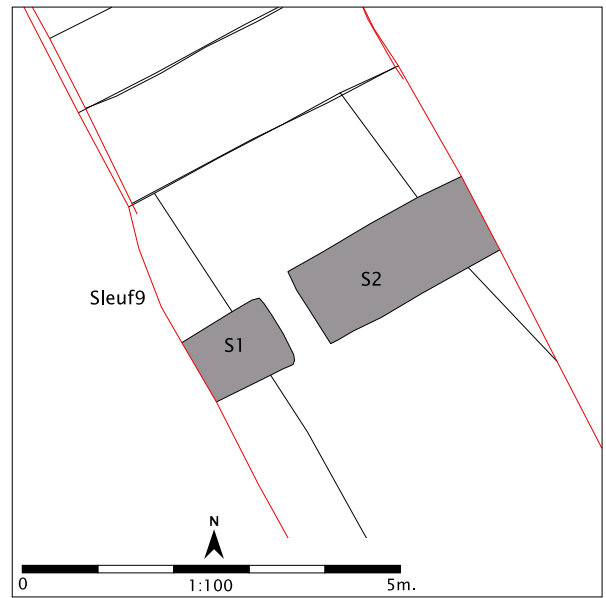
Afb. 2.10 De puinkuil (vanuit het zuiden gezien).

Afb. 2.12 De langwerpige kuil (vanuit het zuiden gezien).

Afb. 2.13 De fundering (sleuf 12, spoor 1).
Uitsnede uit de allesporenkaart.

Afb. 2.15 De afvalkuilen (sleuf 9, spoor 1 en 2).
Uitsnede uit de allesporenkaart.

Afb. 2.14 De fundering (vanuit het noorden gezien).

Afb. 2.16 De afvalkuilen (vanuit het oosten gezien).

stichtingsdatum van Zijdebalen. Hij raakte buiten gebruik rond 1825 (zie hoofdstuk 3, Context 1). De bovenste vulling bevatte materiaal uit de negentiende tot en met de eerste helft van de twintigste eeuw. Dit dateert uit de periode dat Zijdebalen niet meer bestond. Vermoedelijk is het in verband te brengen met de bewoners van de tuinderswoning, die in ieder geval in 1915 nog bestond. De Lubrofabriek werd voor 1950 gebouwd en op dat moment zal de watergang zijn dichtgegooid.

Sloot

Dit spoor werd in het uiterste noordwesten van het onderzoeksterrein aangetroffen (sleuf 10, spoor 3). De vulling bestond uit een grijsbruine zavel met houtskool en puin (Afb.2.19). Uit het spoor zijn geen daterende vondsten afkomstig. De oriëntatie lijkt te wijzen op een aansluiting met de middeleeuwse sloot (sleuf 10, spoor 10). Mogelijk gaat het om onderdeel van een perceelsindeling.

Paalsporen en -kuilen

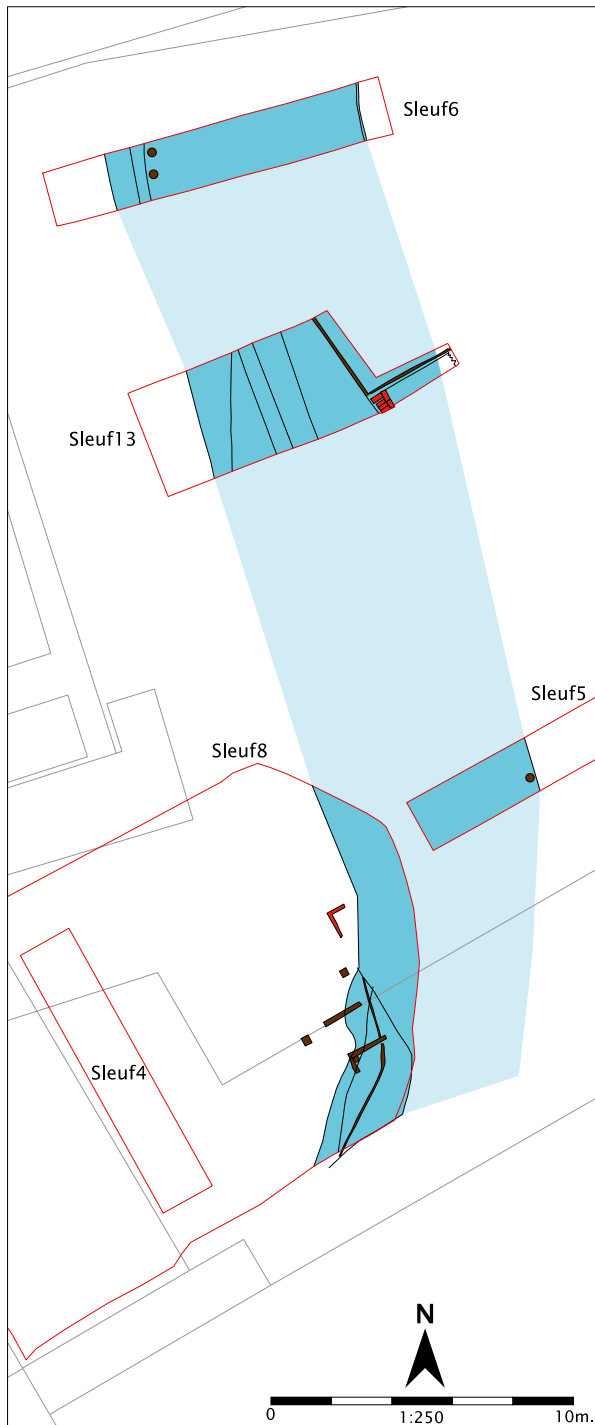
Een aantal paalsporen en -kuilen kwam aan het licht bij de aanleg van sleuf 9 (sporen 3 t/m 10). De vulling bestond uit een donkergrijze humeuze zanderige zavel, die sterke overeenkomsten vertoonde met de teellaag, terwijl de sporen waren ingegraven in een grijze zavel met iets puin en aardewerk dat uit de zeventiende eeuw dateerde (Afb.2.20-2.21). Op basis van het feit dat de teellaag uit de negentiende eeuw stamt, zouden de sporen eveneens uit de negentiende eeuw dateren. Mogelijk zijn zij te relateren aan sporen van bijgebouwen die bij het tuindercomplex horen.

Overige sporen

Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn diverse overige sporen uit verschillende perioden aangetroffen. Met name de sporen die in de teellaag zijn aangetroffen, zijn (sub-) recent. Verder is een aantal sporen onder de teellaag

aangetroffen, die daardoor heen moeten zijn gegraven (vlakhoogte: 0,60m+NAP).

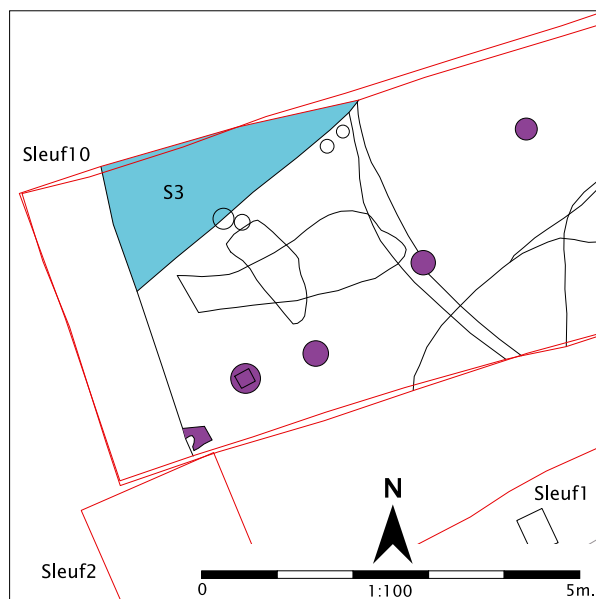
De vulling is namelijk samengesteld uit die teellaag. Tot slot zijn er sporen die niet nader gedateerd kunnen worden, maar mogelijk uit de Middeleeuwen dateren, bijvoorbeeld diverse paalkuiltjes aangetroffen in het noordwestelijk deel van het terrein (sleuf 10, vlak 2, spoor 5, 6, 7 en 8).

Afb. 2.17 De watergang (sleuf 5, 6, 8, en 13, spoor 1).
Uitsnede uit de allesporenkaart.

Afb. 2.18 De watergang (vanuit het zuiden gezien).

Afb. 2.19 De sloot: perceelsindeling? (sleuf 10, spoor 3).
Uitsnede uit de allesporenkaart.

Afb. 2.20 De paalsporen en kuilen (sleuf 9, spoor 3 t/m 10).
Uitsnede uit de allesporenkaart.

Afb. 2.21 De paalsporen en kuilen (vanuit het zuiden gezien).

3 Het vondstmateriaal

M.Hendriksen

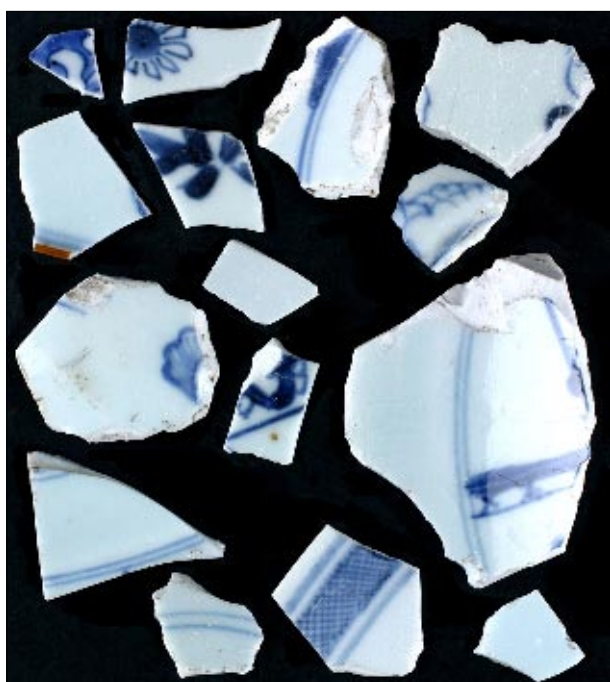
3.1 Inleiding

Tijdens de archeologische begeleiding van de sanering en het proefsleuvenonderzoek is vondstmateriaal aangetroffen dat uit vier categorieën bestaat. Zo zijn in totaal 213 aardewerkfragmenten, 32 stuks metaal, zestien fragmenten bouwkeramiek en vijf stuks glas verzameld. Dit materiaal is verdeeld over zeventien vondstnummers en afkomstig uit zes contexten. Al het materiaal is gedetermineerd. Hieronder worden de contexten verder toegelicht.

3.2 Resultaten

Vondsten zonder context

Enkele tientallen scherven Chinees porselein, een bijzonder fragment van een pijp en een metaalvondst hebben geen context, maar zijn wel het vermelden waard. De porseleinscherven werden onder andere aangetroffen over de gehele lengte in sleuf 9 (Vnrs 6-7) en langs de waterloop in sleuf 8 (spoor 1). Het zijn alle kleine fragmenten met gerafelde buitenranden (Afb.3.1). Dit soort breuk ontstaat niet bij het breken van een schotel of kopje. Gezien de locatie (een voormalig siertuinencomplex) zijn deze

Afb.3.1 Enkele porseleinfragmenten van kopjes en schoteltjes uit de Kangxi-periode.

Foto: Hans Lagers, Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht.

Afb.3.2 De presentatiepijp met daarin meerdere stempels, vermoedelijk van Utrechtse makelij.

Foto: Hans Lagers, Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht.

scherven vermoedelijk eens gebruikt als verharding in een schervenpaadje. Door het vele lopen over de scherven braken er regelmatig kleine stukjes af en ontstond zo de gerafelde buitenrand. De samenstelling van het schervenpaadje bestond uit fragmenten van kopjes en schoteltjes uit de Kangxi-periode. Schervenpaadjes zijn niets anders dan verharde tuinpaden en ontstaan vaak organisch. Pas als er een gebroken stuk serviesgoed is, wordt dit op het pad uitgestrooid. Een homogene samenstelling duidt op planmatige aanpak. De porseleinfragmenten die destijds een schervenpad van Zijdebalen hebben gesierd, hebben zo veel weg van de aangelegde Noord-Hollandse kralentuinen.

Bijzonder te noemen is een fragment van een zogenoemde presentatiepijp met daarin meerdere stempels (Vnr 9). Dergelijke pijpen werden destijds als reclame gebruikt en hingen in een herberg of in de winkel van de pijpenmaker. De stempels bestaan uit de makerinitialen IB binnen een cirkel en een ruit met daarin de Franse lelie. Het fragment kan gedateerd worden in de tweede helft van de zeventiende eeuw en is vermoedelijk vervaardigd door een Utrechtse pijpenmaker (Afb.3.2).¹

De metaalvondst betreft een loden bulla (Vnr 24), die werd aangetroffen tijdens de sanering van sleuf 7 in een ophogingslaag direct langs de Hogenoord (Afb.3.3). Dit zegel zorgde tijdens het pontificaat van paus Calixtus III (1455-1458) dat het document verzegeld was. Het zat destijds bevestigd door middel van een zijden koordje of touwtje. Documenten met een dergelijk zegel waren altijd

Afb.3.3 De pauselijke zegel van Calixtus III (1455-1458).
Foto: Hans Lägers, Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht.

afkomstig uit het Vaticaan en waren bestemd voor kerken, bisschoppen en kloosters. Mogelijk houdt de vondst verband met het klooster Bethlehem, dat hemelsbreed niet ver van de vindplaats vandaan ligt, namelijk circa 200 m. Aan een zijde staan de hoofden van de apostelen Petrus en Paulus weergegeven met daarbij de afkorting 'SPASPE', hetgeen een afkorting is van 'Sanctus Paulus Apostulus Sanctus Petrus Episcopus' (Heilige apostel Paulus, Heilige Bisschop Petrus). Aan de andere zijde staat de naam van de betreffende paus: 'Calixtus PP (Paus Pius) III'.

Context 1 Watergang

Uit de vulling van de oudste laag zijn 26 stuks aardewerk afkomstig (Vnrs 5, 18). De begindatering van deze oudste laag ligt op basis van twee pijpenkoppen en twee buikflesfragmenten op z'n vroegst rond ca.1690. Opvallend is dat het allemaal kleine fragmenten betreft. Het jongste materiaal uit de bovenkant van de oudste laag dateert rond 1825 en bestaat uit een industrieel wit kopje met blauwe transferprint en een steengoed mineraalwaterkruik. Ook uit deze laag afkomstig zijn een ijzeren mes (Vnr 18) met een vooralsnog onbekend functie en een bak van een tinnen lepel (Vnr 19). Op het meslemmet, dat in zeventiende of achttiende eeuw gedateerd kan worden, is een ingeslagen makersmerk 'S' zichtbaar. De achterzijde van de lepel heeft op de overgang van steel naar bak geen verdikking, op basis waarvan de lepel gedateerd kan worden in de eerste helft van de negentiende eeuw. De begindatering van de watergang sluit aan op de periode dat huis Zijdebalen tot ontwikkeling komt en de sluitdatum 1825 correspondeert met de periode dat het terrein wordt gebruikt als tuinderij. Het weinige materiaal in de watergang uit de tijd van Zijdebalen kan betekenen dat deze overkluisd is geweest. Dit laatste verklaart dan tevens het voorkomen van alleen kleine fragmenten. Na de afbraak van 1825 is de watergang niet meer overkluisd en blijft deze gedeeltelijk openliggen als sloot tot 1950, gezien de hoeveelheid afval uit die periode.

Context 2 Afvalkuilen

De vulling van twee rechthoekige kuilen (sleuf 9, spoor 1 en 4) is waarschijnlijk de inhoud van een of meerdere beerputten geweest. Ze hadden een vulling die bestond uit veel zeer gefragmenteerd keramisch

materiaal. Besloten is om een representatief deel van het vondstmateriaal te bergen, om zo tot een datering te komen. Uit kuil spoor 1 (sleuf 9) (Vnr 6) zijn in totaal 24 aardewerkfragmenten en twee stuks glas geborgen. Het meest voorkomend zijn de iets grotere pijpenkoppen van het basistype 3. Deze zijn alle voorzien van een Gouds hielmerk met daarboven een 'S'.

In de tweede kuil spoor 4 (sleuf 9) (Vnr 7) werden 34 stuks aardewerk verzameld. Ook hier zijn de pijpenkoppen met elf stuks het meest vertegenwoordigd. Een bodem van een witbakkende kachelpot maakt duidelijk dat deze kuil dateert uit de tijd van de eerste gietijzeren kooktoestellen. Voor beide kuilen kan de datering gesteld worden in de periode ca. 1775-1800.

Context 3 Sloot

In totaal zijn er uit deze context 78 aardewerkfragmenten verzameld (sleuf 9, spoor 11; sleuf 10, spoor 10). De vulling van deze sloot bestond uit twee lagen. De bovenste betrof een pakket van puin gemengd met afval en kan gezien worden als een dempingslaag. Het aanwezige materiaal dateert tussen de veertiende en de zeventiende eeuw. De jongste vondsten zijn twee pijpenkoppen uit de periode ca.1640-1660. Uit de onderste laag zijn zestien fragmenten verzameld. In totaal acht individuen van roodbakkerd aardewerk tonen spaarzaam glazuur en dateren dus voor het midden van de vijftiende eeuw. De acht overige zijn Siegburg steengoedscherven. Een geglazuurde plavuistegel is in het midden opgezet en betreft een misbaksel. Misbakfels van tegels, maar ook andere keramische producten, worden veelvuldig aangetroffen rondom en binnen de Bemuurde Weerd. Ook werden er in de beide vullingslagen metalen voorwerpen gevonden. In totaal negen loden musketkogels (Vnrs 9-12) en een tweetal duiten uit ca.1605 (Vnr 9) werden hoog in de bovenste vulling aangetroffen. Een compleet mes (Vnr 12) is voorzien van een plaatangel met aan beide zijden belegplaatjes van gewei. Een ander deel van een mes (Vnr 22) omvat een deel van een bekroning. Beiden objecten zijn te dateren in de periode ca. 1450-1525. Een drietal ronde loden netverzwaringen werd verspreid aangetroffen. Twee stuks (Vnr 21) werden gevonden in sleuf 10 en één exemplaar (Vnr 13) in sleuf 9. Gereconstrueerd naar het maaiveld zou de sloot destijds tussen de 4 á 5 m breed geweest kunnen zijn. De verzwaringen duiden dus mogelijk op het gebruik van visnetten ter plaatse. Een zilveren groot en een plakje van biljoen² (Vnr 10) werden geheel onderin de onderste vulling aangetroffen. Helaas zijn beide exemplaren slecht geconserveerd. De groot heeft een dubbel randomnesschrift, dat niet meer valt te ontcijferen. Het type munt echter maakt een datering in de tweede helft van de veertiende eeuw het meest aannemelijk. Het plakje is onder voorbehoud een munt die geslagen is op naam van Rudolf van Diepenholt in de periode 1433-1455. Een bronzen ringbroche (Vnr 22), de

d-vormige gesp (Vnr 12) en een fragment van een lepel van latoenkoper³ dateren eveneens uit de vijftiende eeuw.

Context 4 Puinkuil

In de kuil spoor 4 (sleuf 10), die hoofdzakelijk gevuld bleek te zijn met bouwkeramiek, zijn 24 fragmenten aardewerk gevonden (Vnr 23). Een fragment betreft een geglazuurde roodbakkende vetvanger. Naast enkele fragmenten van een grijsbakkende kom zijn het voornamelijk delen van Siegburg kannen van bijna-steengoed en steengoed. Van het bouwkeramiek zijn twee fragmenten van daktegels verzameld met daarop restanten mortel. Het aardewerk valt te dateren in de periode ca. 1300-1350. Het voorkomen van daktegels in eerste helft van de veertiende eeuw is geen uitzondering in Utrecht. Het feit dat deze gebruikt zijn en dus van een sloop afkomstig zijn, correspondeert goed met de einddatering van het gevonden aardewerk.

Context 5 Langwerpige kuil

Behalve een tweetal geglazuurde plavuizen en golfpannen zijn in totaal achttien aardewerkfragmenten gevonden in greppel spoor 11 (sleuf 10) (Vnrs 16-20). Deze bestaan uit drie stuks steengoed, twaalf roodbakkend aardewerk met glazuur, twee grijsbakkend en een witbakkend. Een viertal fragmenten is van een slibbordje, dat voorzien is van kleine standlobben. Golfpannen en volledig geglazuurd aardewerk komen voor vanaf het midden van de vijftiende eeuw.

Context 6 greppel

Eén proto-steengoed bodemfragment, een wandfragment van bijna-steengoed en een bodem van grijsbakkend aardewerk zijn hierin aangetroffen (sleuf 12, spoor 10). De datering kan op basis van de proto- en bijna-steengoedscherf geplaatst worden in de periode ca. 1220 en 1325.

3.3 Conclusie

De in het PvE geformuleerde vraagstelling 'Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid en hoe is de conserveringstoestand' heeft betrekking op dit hoofdstuk. Ten aanzien van de materiaalcategorieën kan gezegd worden dat objecten van metaal en aardewerk in ruime mate vertegenwoordigd zijn. Ondanks dat er geen voorwerpen van organisch materiaal, zoals hout of leer, aangetroffen zijn, zijn deze wel te verwachten bij een eventueel vervolgonderzoek.

De vondstdichtheid in de spoorvullingen is relatief zeer hoog. Ook in de ophogingslaag, die zich vrijwel over het gehele terrein lijkt uit te strekken, zit veel materiaal. De conserveringsconditie van zowel aardewerk, glas als metaal is zeer goed te noemen. IJzeren voorwerpen zijn alleen gevonden in de contexten sloot en watergang en zijn

als typisch anaerobe vondsten te classificeren. Hetzelfde geldt voor de non-ferro metalen uit deze contexten, al lijkt het erop dat messing en zilver wel schade hebben ondervonden van hun verblijf in de grond. Bij messing treedt in sommige gevallen het zink uit het object, en bij zilver het koper, waardoor deze metalen degraderen. De non-ferro metalen uit de ophogingslaag hebben een patina ontwikkeld en zijn zeer goed geconserveerd.

4 Conclusies en selectieadvies

4.1 Beantwoording onderzoeksvragen

-Hoe ziet de geologische/bodemkundige opbouw van het plangebied eruit? Zijn er (oever-)afzettingen van de Vecht in de bodem aanwezig?

Tijdens het proefsleuvenonderzoek is vastgesteld dat de bodem van dit deel van het plangebied als volgt is opgebouwd:

A. (Recent) opgebracht zand (tot circa 80 cm –mv).

B. Een laag teelaarde, die dateert uit de tijd na Zijdebalen (tot circa 1,40 m –mv). De laag bevat materiaal uit de tijd van Zijdebalen tot en met de negentiende eeuw, met een bijmenging van middeleeuws aardewerk. Geconcludeerd kan worden dat na de sloop van Zijdebalen het terrein geëgaliseerd zal zijn en in gebruik is genomen als tuinbouwgrond.

C. Een natuurlijk zavelpakket met daarin middeleeuws aardewerk (tot circa 2 m –mv).

Deze laag lijkt afgetopt, mogelijk als gevolg van egalisering van het terrein. Dit kan zijn gebeurd toen Zijdebalen als buitenplaats werd ingericht en/of na de sloop van Zijdebalen.

D. Natuurlijke afzettingen van de Vecht in de vorm van zand met kleilensjes (vanaf circa 2 m –mv) die gekwalificeerd kunnen worden als oeverafzettingen van de Vecht.

-Wat is de aard, omvang, datering en conserveringstoestand van de archeologische resten?

Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn de volgende archeologische resten aangetroffen:

Een greppel (sleuf 10, spoor 12) uit de dertiende/veertiende eeuw.

Een sloot (sleuf 9, spoor 11) uit de veertiende tot de tweede helft zeventiende eeuw.

Een puinkuil (sleuf 10, spoor 4) uit het midden van de veertiende eeuw.

Een langwerpige kuil (sleuf 10, spoor 11) uit het midden van de vijftiende eeuw.

Een fundering (sleuf 12, spoor 1) uit de vijftiende-zestiende eeuw.

Twee afvalkuilen (sleuf 9, spoor 1 en 2) uit de late achttiende eeuw.

Een watergang (sleuf 5,6, 8 en 13, spoor 1) uit de late zeventiende tot en met de vroege negentiende eeuw, die deels open blijft tot in de twintigste eeuw.

Diverse paalsporen en –kuilen uit de negentiende-twintigste eeuw.

En diverse paalsporen en –kuilen die niet nader te dateren zijn, maar op grond van stratigrafie en ligging vermoedelijk middeleeuws zijn. Verder is een restant van ophogingslaag direct aan de Hogenoord aangetroffen waaruit middeleeuws materiaal afkomstig is.

In het algemeen is de conserveringstoestand matig tot goed te noemen.

-Zijn in het deelgebied I archeologische resten uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd aanwezig? Zo ja, waaruit bestaan deze?

Tijdens het onderzoek zijn geen archeologische resten uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd aangetroffen.

-Zijn er sporen van de middeleeuwse ommuring/omgrachting aanwezig? Bevinden zich binnen het deelgebied I ook overige archeologische resten uit de Middeleeuwen? Zo ja, waaruit bestaan deze?

Dit deel van het onderzoeksgebied ligt buiten de Bemuurde Weerd, er zijn dan ook geen sporen van de middeleeuwse ommuring dan wel omgrachting gevonden. Bij het proefsleuvenonderzoek in het deelgebied I zijn wel andere archeologische resten uit de Middeleeuwen aangetroffen. Deze bestaan uit een noord-zuid georiënteerde sloot (sleuf 9, spoor 11 en sleuf 10, spoor 10) een noord-zuid georiënteerde greppel (sleuf 10, spoor 12), diverse sporen in de vorm van kuilen (sleuf 9, spoor 1, 2, 11, 13; sleuf 10, spoor 4, 11) en een restant van een mogelijke fundering uit de zestiende eeuw (sleuf 12, spoor 1).

-Zijn er sporen van de buitenplaats Zijdebalen in het onderzoeksgebied aanwezig en wat is de aard van de sporen? Bevinden zich binnen het plangebied ook overige archeologische resten en sporen uit de post-Middeleeuwen en de Nieuwe tijd? Zo ja, waaruit bestaan deze?

Alleen de watergang en contextloos vondstmateriaal, waaronder de porseleinscherven, kunnen in verband worden gebracht met de buitenplaats Zijdebalen. Er zijn geen sporen of structuren van de buitenplaats zelf aangetroffen. Uit historische bronnen is bekend dat de buitenplaats en de bijbehorende tuinen grondig gesloopt zijn. Daarna is vermoedelijke grond opgebracht, dan wel vermengd en geëgaliseerd om het gebied te kunnen gebruiken

als tuindersgrond. Met andere woorden: de teellaag is gezien de vermenging van zeventiende-, achttiende- en negentiende-eeuws materiaal een verschijnsel dat alleen indirect met Zijdebalen in verband kan worden gebracht. Overigens zullen eventuele restanten van het huis en de fabriek eerder onder de nog bestaande bebouwing van de Lubro-fabriek gezocht moeten worden. Het valt echter niet uit te sluiten dat eventuele resten van de overige gebouwen, zoals de orangerie, maar ook de vijver, buiten het bereik van de proefsleuven zijn gebleven.

Verder zijn in het deelgebied I archeologische resten en sporen uit de post-Middeleeuwen en de Nieuwe tijd aangetroffen. De noordoost-zuidwest georiënteerde watergang (aangetroffen in sleuf 4, 5, 6, 8 en 13) is in de zeventiende eeuw aangelegd en rond 1825 grotendeels dichtgegooid, waarna een deel van de watergang als sloot tot in het begin van de twintigste eeuw in gebruik gebleven.

Verder zijn diverse sporen uit het (sub) recente verleden aangetroffen, onder meer in sleuf 9 (spoor 3 t/m 10), die als sporen van een bijgebouw van het negentiende-eeuwse hovenierscomplex kunnen worden geïnterpreteerd.

-Wat is de exacte locatie, de diepteligging (t.o.v. maaiveld) en hoogteligging (t.o.v. NAP) van de vindplaats/de archeologische resten?

De vroegste sporen die in verband kunnen worden gebracht met middeleeuwse bewoning ter plaatse zijn aangetroffen op het noordwestelijk gedeelte van het onderzoeksterrein. Deze sporen bevonden zich op een diepte van circa 1,45 m onder maaiveld, op een hoogte rond 0,69 m+NAP.

Eveneens is op het westelijk gedeelte van het onderzoeksterrein, maar meer zuidelijker een restant van een vijftiende-zestiende eeuwse fundering aangetroffen, dat mogelijk in verband kan worden gebracht met het bouwwerk dat op de kaart van Braun staat afgebeeld. Deze sporen bevonden zich circa 1 m onder maaiveld, op een hoogte rond 0,68 m+NAP.

Op het oostelijk deel van het onderzoeksterrein, en met name ten noorden van het Lubro-gebouw zijn de vroegmoderne archeologische resten aangetroffen. Deze bevonden zich vanaf 1,70 m onder maaiveld, op een hoogte rond 0,30 m+NAP.

-Wat is de diepteligging, de dikte en de stratigrafische positie van de archeologische lagen waarin tijdens het booronderzoek de archeologische indicatoren zijn aangetroffen?

De archeologische laag uit de post-Middeleeuwen wordt gevormd door de circa 60 cm dikke teellaag (tussen 0,80 en 1,40 m -mv). Daarin zijn echter geen sporen aangetroffen die met Zijdebalen in verband kunnen worden

gebracht. Wel is materiaal aangetroffen uit die periode, maar dit is vermengd met ouder en jonger materiaal. De archeologische laag uit de Middeleeuwen die tijdens het booronderzoek was aangetroffen, bleek een natuurlijke zavelaag, die zich onder de laag teelaarde bevond, en op het natuurlijke zand lag. Deze laag was 20 tot 30 cm dik en manifesteerde zich vanaf circa 1,40 m -mv. Hij bevatte zowel materiaal als sporen uit de late Middeleeuwen.

Zijn de aangetroffen sporen onder te verdelen in perioden en/of fasen en zijn er meerdere bewoningsniveaus in de ophogingspakketten?

De aangetroffen sporen zijn onder te verdelen in de volgende fasen:

A. Dertiende/veertiende eeuw: aanvang van gebruik en bewoning ten noorden van de Bemuurde Weerd.

B. Vijftiende/zestiende eeuw: gebruik en bewoning van het terrein 'pre-Zijdebalen'.

C. Zeventiende/achttiende eeuw: 'periode Zijdebalen' (circa 1681-1816)

D. Negentiende/twintigste eeuw: 'post-Zijdebalen'.

Alleen de laag teelaarde is als ophogingspakket te kwalificeren. Deze bevat geen sporen afgezien van de (sub-) recente sporen. De overige sporen bevinden zich onder de teellaag en zijn ingegraven in de natuurlijke afzettingen. Er zijn geen aanwijzingen voor een middeleeuws ophogingspakket aangetroffen.

-Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid en hoe is de conserveringstoestand?

Ten aanzien van de materiaalcategorieën kan gezegd worden dat objecten van metaal en aardewerk in ruime mate en glas in mindere mate vertegenwoordigd zijn. Er zijn geen voorwerpen van organisch materiaal, zoals bot, hout of leer aangetroffen.

De vondstdichtheid in de spoorvullingen is relatief zeer hoog. Ook in de ophogingslaag, die zich vrijwel over het gehele terrein lijkt uit te strekken, zit veel materiaal. De conserveringsconditie van zowel het aardewerk, het metaal, als het glas is zeer goed te noemen. IJzeren voorwerpen zijn alleen gevonden in de contexten sloot en watergang en zijn als typisch anaerobe vondsten te classificeren. Hetzelfde geldt voor de non-ferro metalen uit deze contexten, al lijkt het erop dat messing en zilver wel schade hebben ondervonden van hun verblijf in de grond. Bij messing treedt in sommige gevallen het zink uit het object, en bij zilver het koper, waardoor deze metalen degraderen. De non-ferro metalen uit de opho-

gingslaag hebben een patina ontwikkeld en zijn zeer goed geconserveerd.

-Kan op basis van de onderzoeksresultaten iets worden gezegd over een bepaalde functie van de aangetroffen sporen en structuren (bijvoorbeeld is er sprake van een bepaald ambacht, zoals een pottenbakkerij, plavuizenbakkerij)?

Er zijn geen directe aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten in de vorm van pottenbakkersovens of misbaksels van aardewerk aangetroffen.

-Wat is de relatie van de vindplaats(en) met de natuurlijke omgeving (landschappelijke context)?

Duidelijk is dat het onderzoeksterrein vermoedelijk pas aan het eind van dertiende of het begin van de veertiende eeuw in gebruik is genomen. Waarschijnlijk was het tot die tijd te nat voor bewoning.

In welke mate is het onderzoeksgebied verstoord?

Het deel van het onderzoeksgebied direct ten noorden van het Lubro-gebouw tot 10 meter ten westen daarvan is grotendeels diep verstoord. Hier heeft onder andere een modern gebouw gestaan, dat diep gefundeerd was met betonnen poeren. Inmiddels is dit deel van het terrein eveneens diep gesaneerd.

Vanaf circa 10 meter ten westen van het Lubro-gebouw lijkt het onderzoeksterrein meer intact. In dit deel van het terrein blijken de verstoringen beduidend geringer zijn, behoudens de aanwezigheid van kabels en leidingen.

-Is er op de onderzoekslocatie sprake van behoudenswaardige archeologische resten / vindplaatsen?

Ja, gezien de kwaliteit en de kwantiteit is er sprake van behoudenswaardige archeologische resten/vindplaatsen.

-Worden de archeologische resten bedreigd door de geplande bodemingrepen?

Ja, de voorgenomen bodemingrepen tot 5 m onder maaiveld vormen een bedreiging, gezien het voorkomen van archeologische sporen vanaf 1 m onder maaiveld.

-Welke aanvullende vraagstellingen en onderzoeksrichtlijnen kunnen, op basis van de behaalde resultaten, worden geformuleerd voor toekomstig onderzoek in de directe omgeving?

Bij het vervolgonderzoek kan mogelijk een nauwkeuriger begindatering van de ingebruikname van het terrein worden vastgesteld. Ook kan mogelijk de aard van dit gebruik nader benoemd kunnen worden: is het gebruik agrarisch dan wel ambachtelijk van aard? Daarbij dient de vraag zich

aan, waarom pas in een zo laat stadium het terrein werd gebruikt. Was het te nat of zijn er andere redenen aan te wijzen?

4.2 Conclusies

Uit het onderzoek komt naar voren dat er vier fasen van bewoning of gebruik van het terrein zijn te onderscheiden:

A. Dertiende/veertiende eeuw: aanvang van gebruik en bewoning ten noorden van de Bemuurde Weerd.

B. Vijftiende/zestiende eeuw: bewoning en gebruik 'pre-Zijdebalen'.

C. Zeventiende/achttiende eeuw: 'periode Zijdebalen' (circa 1681-1816)

D. Negentiende/twintigste eeuw: 'post-Zijdebalen'.

Op basis van de waarnemingen in het veld kan geconcludeerd worden dat het noordoostelijk deel van het terrein, dus het deel ten noorden van het fabrieksgebouw van de Lubro, ernstig verstoord is. Sporen van van het huis Zijdebalen of de daarbij behorende tuinen zijn niet aangetroffen. Evenmin zijn sporen uit oudere perioden aangetroffen, behoudens een ophogingslaag ter hoogte van de Hogenoord waaruit de pauselijke bulla tevoorschijn is gekomen. Het enige spoor dat uit de periode van Zijdebalen tot in de twintigste eeuw dateert is de watergang. Het terrein tot circa 10 m ten westen van het Lubro-gebouw blijkt vervuild en verstoord. Verder naar het westen lijkt het terrein relatief onverstoord, behoudens de aanwezigheid van kabels en leidingen. De sporen ter plaatse dateren uit de late Middeleeuwen tot en met de zeventiende eeuw en dateren van vóór Zijdebalen. De oudste sporen, met name de greppel, lijken te dateren uit de periode dat het gebied buiten de Bemuurde Weerd in gebruik werd genomen, dus uit de dertiende/veertiende eeuw. De greppel kan een perceelsgreppel zijn geweest, maar kan ook gediend hebben voor het ontwateren van het terrein.

De kuilen aangetroffen op het noordwestelijk deel van het terrein, kunnen in verband worden gebracht met sporen van bewoning. Mogelijk bevindt zich hier een middeleeuwse huisplaats.

In de vijftiende en zestiende eeuw is de sloot in gebruik. Dit is vermoedelijk de sloot die ook op de kaart van Braun staat afgebeeld. Mogelijk is het aangetroffen muurwerk een restant van het eveneens op deze kaart afgebeelde gebouwtje. In de loop van de tweede helft van de zeventiende eeuw werd het terrein anders ingericht. De sloot werd gedempt en de watergang werd aangelegd om de waterafvoer over te nemen. Het westelijk deel van het

terrein werd in gebruik genomen als tuinderscomplex. In de negentiende eeuw, na de sloop van Zijdebalen, werd het terrein in gebruik genomen door tuinders. Aan de Hogenoord verrees een tuinderswoning. De negentiende-eeuwse sporen kunnen met dit gebruik in verband worden gebracht.

4.3 Waardestelling en selectieadvies

Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek kan aan de hand van de volgende criteria tot een waardestelling van de vindplaats en een selectieadvies worden gekomen: belevingswaarde, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit.

Belevingswaarde

In de eerste plaats is de belevingswaarde vooral van belang voor de voormalige buitenplaats Zijdebalen. Hoewel hier geen zichtbare sporen van resten, is deze buitenplaats diep verankerd in het collectieve geheugen van de stad Utrecht. De buitenplaats met de wereldberoemde tuinen en zijdefabriek spreken nog altijd tot de verbeelding. Bij het proefsleuvenonderzoek zijn echter geen sporen aangetroffen, toch kan niet worden uitgesloten dat er nog resten van de buitenplaats in de bodem aanwezig zijn.

Fysieke kwaliteit

In de tweede plaats is de fysieke kwaliteit van de aangetroffen resten van belang. Waar deze zijn aangetroffen, en dit geldt voor het westelijk deel van het perceel, zijn deze van goed kwaliteit, en slechts in beperkte mate verstoord. Het gaat om sporen uit de late Middeleeuwen of kort hierna, waaronder de mogelijke sporen van een Middeleeuwse huisplaats, een gebouwtje dat op de kaart van Braun staat afgebeeld, en een Middeleeuwse en postmiddeleeuwse perceelsindeling. Ook het aangetroffen vondstmateriaal blijkt van goed kwaliteit.

Dit geldt echter niet voor het deel van het onderzochte perceel direct ten noorden van het Lubro-gebouw.

Inhoudelijke kwaliteit

In de derde plaats moet de inhoudelijke kwaliteit worden bepaald. In tegenstelling tot de verwachtingen zijn (vooral nog) geen aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten aangetroffen. Wel zijn sporen van bewoning aangetroffen die meer inzicht kunnen geven in de ontwikkeling en het gebruik van de middeleeuwse stad in het gebied direct daarbuiten. Hierover is vrij weinig bekend, anders dan dat dit specifieke deel van de stad voornamelijk voor ambachtelijke doeleinden werd gebruikt.

Selectieadvies

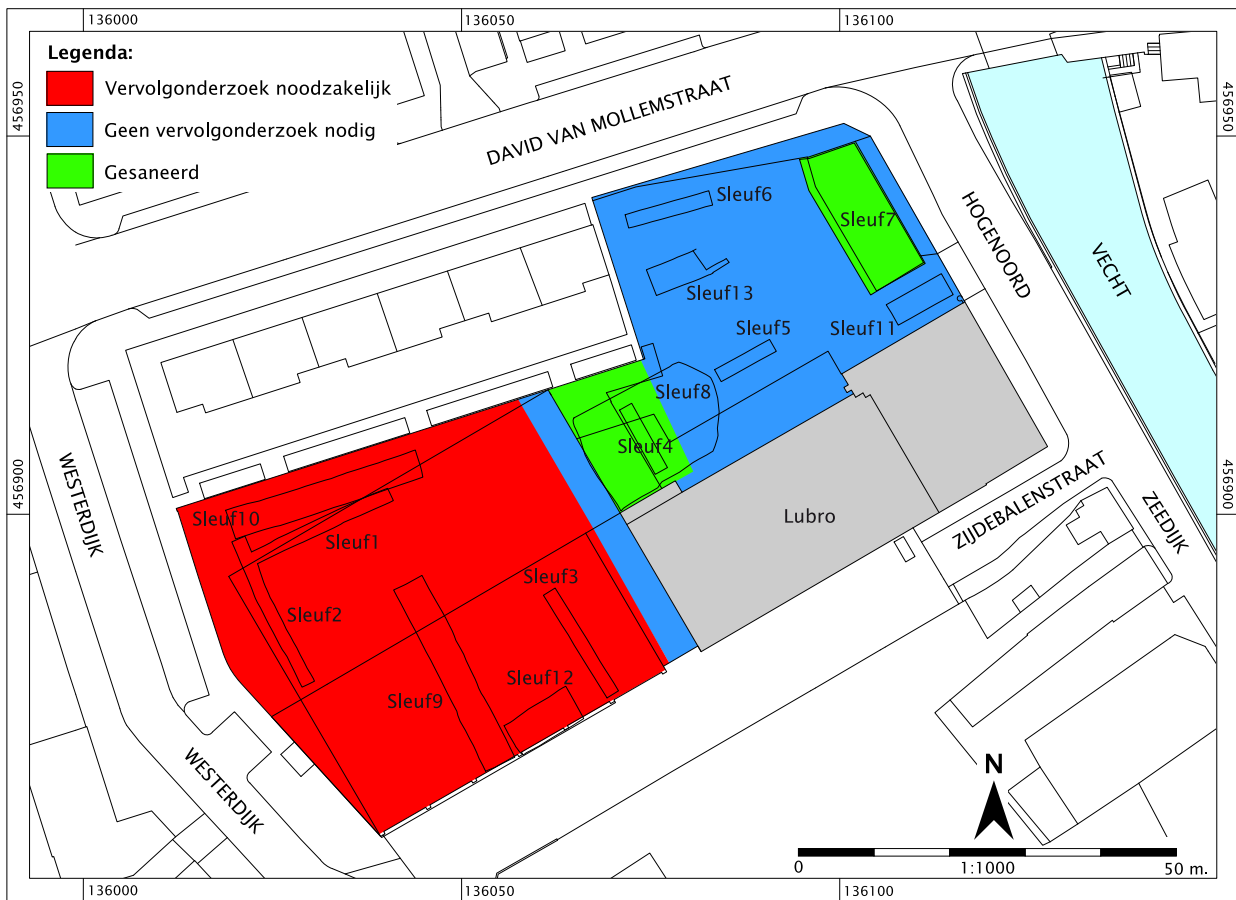
Op basis van de resultaten is een advieskaart opgesteld (Afb. 4.1). Het deel van het terrein ten noorden van het Lubro-gebouw lijkt zodanig verstoord dat verder archeologisch onderzoek weinig zinvol zal zijn (in blauw en groen). Het westelijk deel van het terrein heeft echter sporen opgeleverd uit de late Middeleeuwen tot en met de zeventiende eeuw (in rood). De aangetroffen sporen blijken in matige tot goede conditie. De sporen komen over het hele westelijke deel van het onderzoeksterrein op een diepte tussen circa 1 en 1,5 m -mv (maaiveldhoogte: respectievelijk 1,66 en 2,10 m+NAP) voor en vertegenwoordigen diverse fasen van gebruik en bewoning. Met name de middeleeuwse archeologische gegevens kunnen een bijdrage leveren aan het inzicht van de ontwikkeling van de stad in de pre-industriële periode. Op basis van deze gegevens wordt geadviseerd in deze zone geen graafwerkzaamheden te verrichten die dieper gaan dan 80 cm -mv. Indien besloten wordt dat de vindplaats in deze zone niet kan worden behouden, dan wordt geadviseerd deze op te graven.

Bij het vervolgonderzoek kan mogelijk een nauwkeuriger begindatering van de ingebruikname van het terrein worden vastgesteld. Ook kan mogelijk de aard van dit gebruik nader benoemd kunnen worden: is het gebruik agrarisch dan wel ambachtelijk van aard? Daarbij dient de vraag zich aan, waarom pas in een zo laat stadium het terrein werd gebruikt. Was het te nat of zijn er andere redenen aan te wijzen?

Dit selectieadvies moet vóór aanvang van werkzaamheden door het Bevoegd gezag worden beoordeeld en onderschreven in een selectiebesluit.

Waarden	Criteria	Scores
Beleving	Schoonheid	0
	Herinneringswaarde	1
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	1 á 2
	Conservering	1 á 2
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	1 á 2
	Informatiewaarde	2 á 3
	Emsemblewaarde	2 á 3
	Representativiteit	1 á 2

Tabel 4.1 Selectiecriteria.

Afb.4.1 Overzicht van het terrein en aanbevelingen.

Noten

- 1 Met dank aan Jan van Oostveen.
- 2 Dit is een legering van een zilver met een hoog gehalte aan koper.
- 3 Dit is messing of geelkoper in de vorm van folie.

Literatuur

Bruin R.E. de, 't Hart, Van den Hoven van Genderen en Pietersma (red.) *'Een paradijs vol weelde' Geschiedenis van de stad Utrecht*, 2000.

Coppens, C.F.H., en J. Sprangers, *Plangebied Zijdebale Gemeente Utrecht Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (karterende fase)*, RAAP-Rapport 2138, Leiden 2010.

Diependaal, S., S.M. Koeman en D. Hagens, *Bureauonderzoek Plangebied Zijdebale te Utrecht*, Synthesgra Doetinchem 2008.

Groot, H.L. de, en Tj.Pot, 'Oudenoord, in: *Archeologische Kroniek Gemeente Utrecht* 1984, blz. 154-162.

Groot, H.L. de, 'Keizersgracht' in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht* 1984, Overdruk Maandblad Oud-Utrecht, 1985-4 blz. 102.

Groot, H.L. de, en T.J. Hoekstra: 'Baksels en Misbaksels. Resten van een middeleeuws industriegebied'. *Natuur en Techniek*, 1985-5.

Groot, H.L. de, 'Gruttersdijk', in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht*, 1988 blz. 80-82.

Groot, H.L. de, 'Lauwerecht', in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht* 1988, 1988 blz. 110-111.

Groot, H.L. de, 'Gietershof', *Archeologische Kroniek Gemeente Utrecht* 1991/1992, 1994 blz. 78-80.

Hartog, C.M.W. den, *Wonen aan Het Zwarte Water Inventariserend Veldonderzoek P Merelstraat aan het Zwarte Water*, Basisrapportage Archeologie 54 Gemeente Utrecht, Utrecht 2009.

Hoekstra, T.J., 'Kaatstraat' in: *Archeologische Kroniek Gemeente Utrecht* 1981

Hoekstra, T.J., 'Lauwerecht 48-50', in: *Archeologische Kroniek Gemeente Utrecht* 1981, Overdruk Maandblad Oud-Utrecht, 1982-2 blz. 52-53.

Hoekstra, T.J., 'Hogelanden O.Z', *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek Gemeente Utrecht* 1972-73, 139.

Ilson, P.J., *Programma van Eisen Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven) met voorafgaande archeologische begeleiding. Plangebied Zijdebale-deelgebied I Gemeente Utrecht*, RAAP-PVE 848, 2010.

Kipp, F., 'Water en vuur. Brandpreventie en het middeleeuwse dak', in: H.L. de Groot (red.), *Het vuur beschouwd*, Utrecht 1990, 77-88.

Kylstra, E.M., 'Gruttersdijk', *Archeologische Kroniek Gemeente Utrecht* 1978, 79, 80, Overdruk Maandblad Oud-Utrecht, 1981-3 blz. 37-38.

Nokkert, M., *Pottenbakkers aan de Anthoniedijk, Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject 'Hoogstraat aan de Vecht' te Utrecht*, Basisrapportage 34 gemeente Utrecht, Utrecht 2008.

Wilmer, C.C.S., *Buitens binnen Utrecht*, Vianen 1982.

Wynia, H.L., *Archeologische waardekaart wijk noord-west gemeente Utrecht* 1995. Sectie Archeologie en Bouwhistorie gemeente Utrecht.

Kaarten

Donkersloot-de Vrij, M., *Kaarten van Utrecht Topografische en thematische kartografie van de stad uit vijf eeuwen*, 1989:

Trajectum 1569-1572, door G. Braun & F. Hogenberg.(Afb. 3, blz. 30)

Utrecht Aertsbisdom, A. van Vianen (Afb. 8, blz. 38)
Wtrecht 1633-1635, W.J. Blaeu (Afb. 13-2, blz. 45)

Traiectum Wtrecht 1649, J.Blaeu (Afb. 14, blz. 45-49)

Urbis Traiecti ad Rhenum novissima et accuratissima delineatio 1695, C. Specht (Afb. 20, blz. 53-55)

Civitates orbis terrarum, uitgevers Georg Braun & Frans Hogenberg te Keulen 1572

Eerdere uitgaven

Basisrapportage archeologie 1

De Grauwert

Archeologische onderzoek naar een laatmiddeleeuwse omgracht complex

Basisrapportage archeologie 2

Eligenstraat

2000 jaar bebouwing in het zuiden van de Utrechtse binnenstad

Basisrapportage archeologie 3

Sportpark Terweide

Inheems-Romeinse bewoning uit de eerste eeuw na Christus ten noorden van de Limes

Basisrapportage archeologie 4

Twee ijzertijdvindplaatsen langs de snelweg

Archeologisch proefonderzoek

Basisrapportage archeologie 5

Middeleeuwse bewoning langs de snelweg

Archeologisch proefonderzoek langs Rijksweg A2

Basisrapportage archeologie 6

Parkwijk-Noord

Zoektocht naar Romeinse activiteiten ten noorden van het castellum op de Hoge Woerd

Basisrapportage archeologie 7

Laatmiddeleeuwse bebouwing langs de Hogeweide

Archeologisch proefonderzoek

Basisrapportage archeologie 8

Langs de Hogeweide

Archeologisch proefonderzoek van een laat- en postmiddeleeuws bewoningslint

Basisrapportage archeologie 9

In de schoot van het landschap

Vleuterweide-Wilhelminalaan. Een nederzetting uit de midden- en late IJzertijd

Basisrapportage archeologie 10

Laatmiddeleeuwse bewoning langs de Hoge Weide

Archeologisch onderzoek wegens de verlegging van de Waterleiding Rijn-Kennemerland

Basisrapportage archeologie 11

Wegens wateroverlast

LR39 De Balije II: wachttorens, rivierdynamiek en Romeinse infrastructuur in een riverbocht van de Heldammer stroom

Basisrapportage archeologie 12

De broederschap 'Maria in de Wijngaard' en 'onser liever vrouwe in die Sonne'.

Archeologisch onderzoek naar twee kloostergemeenschappen aan de Nieuwe Kamp in Utrecht

Basisrapportage archeologie 14

Wonen aan het water (deel 1)

Archeologisch onderzoek van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn

Basisrapportage archeologie 15

Wonen aan het water (deel 2)

Archeologisch onderzoek van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn

Basisrapportage archeologie 16

Vroege wacht

LR31 Zandweg: archeologisch onderzoek van twee eerste-eeuwse houten wachttorens in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 18

Sportpark Terweide 2

LR41-42: Archeologisch onderzoek Sportpark Terweide

Basisrapportage archeologie 19

Een goede buur?

LR46 en LR49: definitief archeologisch onderzoek naar een *vicus*, grafvelden, infrastructuur en inheemse nederzetting in de omgeving van het Romeinse *castellum* in De Meern, deelgebied 'De Woerd' (Gemeente Utrecht)

Basisrapportage archeologie 20

Boeren langs de Hogeweide

Een (post)middeleeuws boerderijlint op kapittelgrondgebied in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 21

Werken aan de weg

LR31 Zandweg: archeologisch onderzoek aan een verspoelde sectie van de limesweg

Basisrapportage archeologie 25

Oudenrijnseweg

Archeologisch onderzoek van een inheems-Romeinse nederzetting uit de eerste eeuw na Chr. en een vlasroot-complex uit de twaalfde eeuw na Chr in De Meern, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 26

Vroegmiddeleeuwse bewoning langs de A2

Een nederzetting uit de zevende en achtste eeuw in Leidsche Rijn

Basisrapportage archeologie 27

Proefsleuvenonderzoek Rheyngaerde

Aanvullend Archeologisch Onderzoek naar de Romeinse limesweg

Basisrapportage archeologie 28

Een Duits vliegtuiggraf uit de eerste uren van de Tweede Wereldoorlog

Archeologische begeleiding van de berging van een Junckers 88 in Leidsche Rijn (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 29

Terug naar Themaat

Het archeologisch onderzoek LR50 en LR52 naar drie huisplaatsen aan de Thematerweg

Basisrapportage archeologie 30

LR55 Appellaantje

Een vroegmiddeleeuwse nederzetting aan de Wilhelminalaan in Vleuten

Basisrapportage archeologie 31

Gewei uit de geul

Onderzoek naar een bronstijdstreng en sporen uit de vroeg-Romeinse tijd aan de Burgemeester Middelweerdlaan in De Meern (Utrecht)

Basisrapportage archeologie 34

Pottenbakkers aan de Anthoniedijk

Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject 'Hoogstraat aan de Vecht' te Utrecht

Basisrapportage archeologie 36

Middeleeuwse bewoningssporen op het binnenterrein van de Letterenbibliotheek

Definitief onderzoek aan de Wittevrouwenstraat 7-11, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 39

Romeinen op het schoolplein

Proefsleuvenonderzoek (LR 61) op het schoolplein van de R.K. Basisschool Drie Koningen in De Meern, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 40

De limesweg in West-Nederland

Inventarisatie, analyse en synthese van archeologisch onderzoek naar de Romeinse weg tussen Vechten en Katwijk

Basisrapportage archeologie 41

Lichte Gaard 9

Archeologisch onderzoek naar het castellum en het bischoppelijk paleis in Utrecht

Basisrapportage archeologie 45

Boeren en molenaars

LR 64: Archeologisch onderzoek naar een laatmiddeleeuws erf aan de Strijlandweg, gemeente Utrecht

Basisrapportage Archeologie 50

Klokken gieten naast de kerk.

Opgraving op het Pieterskerkhof in Utrecht

Basisrapportage archeologie 54

Wonen aan het Zwarte Water

Inventariserend Veldonderzoek Merelstraat aan het Zwarte Water, Gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 69

Zijdebalen

Proefsleuvenonderzoek Zijdebalen Utrecht. IVO-P Deelgebied 1.

Basisrapportage archeologie 70

Utrecht Vredenburg

Definitief Archeologisch Onderzoek noordwesttoren en westmuur van kasteel Vredenburg

Basisrapportage archeologie 71

Utrecht-Bergstraat

Definitief Archeologisch Onderzoek Opgravingen naar de stadsmuur

Basisrapportage archeologie 72

LR67 Rijnvliet-Zuid Sportpark en Strijkviertel

Inventariserend veldonderzoek (IVO-proefsleuven) naar bewoningssporen uit de late middeleeuwen en de Romeinse tijd

Basisrapportage archeologie 73

LR73 Rijnvliet-Noord Woningbouw

Inventariserend veldonderzoek (IVO-proefsleuven) naar de limes in het noorden van Rijnvliet, gemeente Utrecht

Basisrapportage archeologie 75

Gruttersdijk 24-25

Archeologisch onderzoek in de middeleeuwse voorstad Bemurde Weerd in Utrecht

Basisrapportage archeologie 76

Riool centrum Vleuten

LR 70: Archeologische begeleiding van het vervangen van het riool in de Dorpstraat, Schoolstraat en achter het winkelcentrum aan de Hindersteinlaan in Vleuten

Basisrapportage archeologie 77

Park Transwijk Paviljoen

Een definitief archeologisch onderzoek naar de limesweg aan de Beneluxlaan

Basisrapportage archeologie 78

Admiraal Helfrichlaan

ADH01: Inventariserend proefsleuvenonderzoek naar de Romeinse limesweg in Utrecht

Colofon

Uitgave

StadsOntwikkeling
Gemeente Utrecht
Afdeling Erfgoed © 2012

Redactie

A.M. Bakker

Vormgeving

E. van Wieren

Datum

Juli 2012

Meer informatie

Afdeling Erfgoed gemeente Utrecht
Telefoon 030 286 3990
E-mail erfgoedutrecht@utrecht.nl
www.utrecht.nl

Vondsten en documentatie

Alle veld- en uitwerkingsdocumentatie, alsmede het geborgen vondstmateriaal is in beheer van Afdeling Erfgoed van gemeente Utrecht. De veldtekeningen en de overige administratie bevinden zich in het Pandhuis aan de Zwaanstaag 11. Het vondstmateriaal bevindt zich in het archeologisch depot van de gemeente Utrecht.

Meer informatie

Afdeling Erfgoed

Telefoon 030 286 3990

E-mail erfgoedutrecht@utrecht.nl

www.utrecht.nl